

DARIUS BARASA

Ar Gotfrydas Ostermejeris išties laikytinas istorijos diletantu?

ANOTACIJA. Straipsnyje aptariami Gotfrydo Ostermejerio praeities tyrimai mėginant įvertinti, kiek jo istorijos veikaluose būta diletantizmo ir mokslškumo. Taip pat svarstoma, kada istorija susiformavo kaip mokslas ir atskira disciplina, ar Švietimo epochoje veikusius praeities tyrėjus apskritai galima laikyti profesionaliais istorikais. Ostermejeris save laikė istorijos diletantu. Straipsnyje siekiama nustatyti jo istorijos darbų lygį, įvertinti bendrame to laikotarpio Prūsijos praeities tyrimų fone, apžvelgti, kaip jie buvo traukiami į vėlesnę mokslo apyvertą ir kiek aktualūs šių dienų mokslininkams.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Gotfrydas Ostermejeris, istorijos mokslas, lituanistikos tyrimai, Švietimo epocha, Prūsija, prūsų ir lietuvių mitologija, giesmynų istorija, diletantizmas.

Gotfrydo Ostermejerio (Gottfried Ostermeyer, 1716–1800) lituanistinis palikimas ne tik vertingas, bet ir įvairiapusis. Dėl šios priežasties jis domino ir tebedomina įvairių mokslo sričių mokslininkus. Bene aktyviausiai į jo veikalų tyrimus įsitraukė senosios lietuvių raštijos, religijotyros, kultūros istorijos, lietuvių kalbos ir kalbotyros specialistai. Dėl to iš dalies susiformavo kiek vienpusiškas Ostermejerio įvaizdis – jis pirmiausiai iškyla kaip plataus lietuviškų giesmių rinkinio sudarytojas, giesmių vertėjas ir giesmynų tyrėjas, lietuvių kalbos gramatikos autorius. Tame vaizdinyje gana neryškūs jo kaip praeities tyrėjo bruožai. O pradėjus žvalgytis po jo nuveiktus barus, kaip tik ir reikėtų apie šią asmenybę kalbėti visų pirma kaip apie praeities tyrėją. Jei sektume chronologine lituanistinės veiklos linija, pradžia ir būtų siejama su

dviem svarbiausiais istorijos darbais: *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (Kritiškos pastabos apie senųjų prūsų religijos istoriją, Marienwerder, 1775)¹ ir *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen* (Mintys apie senuosius Prūsų žemės gyventojus, Karaliaučius, 1780)².

Turbūt nieko nuostabaus, kai dėl įvairiapusės veiklos vieni asmens intelektualinės veiklos bruožai matomi ryškiau, kiti – silpniau. Viskas priklauso nuo to, kas labiau akcentuojama, aktualinama. Istorikas Egidijus Aleksandravičius, vertindamas Juozapą Ignotą Kraševskį (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887), apibūdino jį kaip vieną vaisingiausių ir darbščiausių autorių, kuris parašė apie 300 knygų – daugiausių romanų ir apysakų, tačiau tarp jų yra ir monumentalių istorijos studijų. Ir teko konstatuoti, kad ilgą laiką Kraševskis istorikas buvo pasislėpęs po Kraševskio rašytojo paveikslu – antrasis visiškai užgožė pirmąjį³. Taigi ar ne panašiai bus ir šiuo atveju, kai Ostermejeris kalbininkas ir giesmių rengėjas nustelbė Ostermejerį istorijos tyrėją? Tokių pavyzdžių, regis, būtų galima pateikti ne vieną. Štai ir kiek atvirkščias atvejis. Augustas Kotzebue (1761–1819) mums pirmiausia žinomas kaip istorikas, Prūsijos karališkosios mokslų akademijos (Königlich Preussische Akademie der Wissenschaft) narys, parašęs keturtomę senosios Prūsijos istoriją *Preussens ältere Geschichte* (Senoji Prūsijos istorija, Ryga, 1809). Tačiau mažai kas žino, jog už istoriko įvaizdžio slėpėsi labai spalvinga asmenybė – XIX a. pirmoje pusėje jis buvo geriau žinomas kaip komišku pjesių autorius⁴.

Ostermejerio kūrybinis palikimas neabejotinai verčia jį laikyti istoriku, praeities tyrėju. Pripažinus šį faktą, kyla ne mažiau svarbus ir, deja, ne taip

¹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gottfried Ostermeyers, Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter, 1775.

² [Gottfried Ostermeyer,] *Gottfried Ostermeyers, Predigers bey der Kirche zu Trempen, Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen, nebst angehängter kritischen Untersuchung deßen, was von ihrem Ursprunge der ohnlängst zu Halle verstorbene Professor Herr Iohann Thunmann in einer besondern Schrift hat behaupten wollen, und einer Ehrenrettung wider den Berlinischen Oberconsistorialrath Herrn D. Anton Friedrich Büsching in der Vorrede*, Königsberg und Leipzig: bey Gottlieb Lebrecht Hartung, 1780.

³ Egidijus Aleksandravičius, „Juozapo Ignaco Kraševskio fenomenas“, in: Egidijus Aleksandravičius, *Praeitis, istorija, istorikai*: Straipsnių rinkinys, Vilnius: Vaga, 2000, p. 258.

⁴ Ludwig Geiger, „Kotzebue, August von“, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 16, Leipzig: Duncker & Humblot, 1882, p. 772–780; Hiltrud Häntzschel, „Kotzebue, August von“, in: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 12, Berlin: Duncker & Humblot, 1980, p. 624–625.

lengvai atsakomas klausimas: koks jis buvo istorikas? Istorikas mėgėjas ar istorikas mokslininkas? Šis klausimas, beje, nėra užduodamas pirmąsyk. Tam tikra intriga dėl neva Ostermejerio nemoksliskumo ir diletantizmo buvo kilusi jo gyvenamuju laikotarpiu. Tada dar jis pats turėjo progos pasiaiškinti ir atsikirsti jį puolantiems oponentams. Praėjus keliems šimtmečiams, šis klausimas netapo mažiau aktualus, gal net priešingai – šiandien neabejotini jo nuopelnai lituanistikai verčia dar labiau domėtis šia asmenybe ir iš naujo revizuoti jo kaip istoriko veiklą. Tad šio straipsnio tikslas – įvertinti, kiek Ostermejerio praeities tyrimuose būta diletantizmo ir moksliskumo. Tačiau norint atsakyti į pagrindinį klausimą, būtina atsakyti į visą virtinę smulkesnių. Kada istorija susiformavo kaip mokslas ir atskira disciplina? Ar Švietimo epochoje veikusius praeities tyrėjus apskritai galima vadinti profesionaliais istorikais? Kuo save laikė ir kaip save vertino pats Ostermejeris? Kokio lygio buvo jo istorijos darbai ir kaip jie atrodo bendrame to laikotarpio Prūsijos praeities tyrimų fone? Kaip jo darbai buvo traukiami į vėlesnių tyrėjų mokslinę apyvartą ir kiek aktualūs šių dienų mokslininkams? Kurie bruožai jo tyrimus vedė prie moksliskumo, o kurie – prie diletantiškumo? Tai tik keletas svarbesnių klausimų, kurių atsakymai leistų, jei ne vienareikšmiškai, tai nors iš dalies įvertinti Ostermejerį kaip istoriką.

Istoriografinių vertinimų, kurie aptartų Ostermejerio kaip praeities tyrėjo moksliskumą ar nemoksliskumą, nėra gausu. Pirmąsyk jo darbai plačiau pristatyti 1996 m. išleistame jo rinktinių raštų lietuvių kalba tome⁵. Įvadiniame straipsnyje Norbertas Vėlius, apžvelgdamas veikalą apie senuosius prūsus ir jų religiją *Kritischer Beitrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, pažymėjo, kad autorius sąmoningai nesiekė išsamiai aprašyti tiriamų objektų, tik norėjo ištaisyti ankstesnių istorikų klaidas, papildyti ir paaiškinti. Faktus Ostermejeris ėmė ne iš pirminių šaltinių, o iš ankstesnių istorikų darbų, todėl veikalas atrodantis tarsi labai glausta ankstesnių prūsų religijos tyrėjų darbų santrauka, šiek tiek papildyta naujais lietuvių mitologijos duomenimis; vis dėlto kitų tyrėjų darbus vertinęs kritiškai, dažnai su jais polemizavęs⁶. Akcentuotas ir pagrindinis tyrimo trūkumas: aiškindamas prūsų dievų funkcijas, kulto tarnų vardų kilmę ir kita, jis daugiausia rėmėsis vardų etimologijomis, tačiau tai

⁵ Gotfrydas Ostermejeris, *Rinktiniai raštai*, parengė ir išvertė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

⁶ Norbertas Vėlius, „Gotfrydas Ostermejeris – lietuvių mitologijos tyrinėtojas“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 6.

daręs dažniausiai klaidingai, nes stengėsis aiškinti lietuvių, o ne prūsų kalbos žodžiais. Apibendrinamas Vėlius konstatavo, kad nors ir esama metodologijos ribotumų bei dalykinių netikslumų, kurie buvo būdingi daugeliui ano meto mitologų darbų, Ostermejerio veikalas teigiamai veikė tolesnius senosios prūsų ir ypač lietuvių religijos bei mitologijos tyrimus⁷.

Algirdas Matulevičius, vertindamas baltų etnogenezės problematiką knygoje *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, pabrėžė, kad Ostermejeris savo etnogenezės samprata ir logika buvo pranašesnis už kai kuriuos profesorius ir tai leido jam sukritikuoti jų stereotipus, nurodyti alogizmus, prieštaravimus, nenuoseklumus. Kita vertus, Ostermejeris ėmėsi spręsti tūkstantmečių bei šimtmečių senumo tautų ir etnosų kraustymosi, maišymosi bei apsigyvenimo problemas, į daugelį jų net šiandienos mokslas negali tvirtai atsakyti. Todėl jo samprotavimuose tikrai neverta ieškoti atsakymų į šiuos sudėtingus klausimus, tuo labiau lyginti jo teiginių pagrįstumą bei teisingumą su šių dienų mokslo turimomis žiniomis, – Ostermejerio svarstymai atspindi XVIII a. mokslo lygį⁸.

Ostermejerio raštus į lietuvių kalbą išvertusi Liucija Citavičiūtė išsamiai apžvelgė net tik jo darbų turinį, bet nurodė ir detalesnes jų sukūrimo aplinkybes. Mokslo pasaulyje jis buvęs žinomas ir gerbiamas kaip tyrėjas, už nuopelnus išrinktas Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos (Königliche Deutsche Gesellschaft in Königsberg) garbės nariu, bendravęs su žymiaisiais to meto Karaliaučiaus mokslininkais. Vertindama jo veikalus apie senuosius prūsus ir jų religiją, ji akcentavo išsamų argumentavimą, kritišką požiūrį į ankstesnių istorikų žinias, drąsą suabejoti pačiais seniausiais istorijos šaltiniais. Kita vertus, buvo atkreiptas dėmesys į karštą, santūrumu nepasižymėjusį būdą, kuris rimtam mokslininkui netikęs. Didžiausiu ir reikšmingiausiu jo darbu Citavičiūtė linkusi laikyti lietuviškų giesmynų istoriją *Erste Littauische Liedergeschichte* (*Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija*, Karaliaučius, 1793)⁹, kuriame išryškėjo tikras tyrėjo kruopštumas ir nuoseklumas¹⁰.

⁷ *Ibid.*, p. 8–9.

⁸ Algirdas Matulevičius, „Prabaltų ir baltų etnogenezė, arba provincijos kunigas sukritikuoja Halės universiteto profesorių“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 11–23.

⁹ [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte, ans Licht gestellt von Gottfried Ostermeyer, der Trempenschen Gemeine Pastore seniore und der Königl. Deutschen Gesellschaft zu Königsberg Ehrenmitglied*, Königsberg: gedruckt mit Driestischen Schriften, 1793.

¹⁰ Liucija Citavičiūtė, „Gotfrydas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas, poezijos teoretikas ir kritikas“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 24–44.

Panašus Ostermejerio veikalų ir jo kaip tyrėjo bruožų vertinimas ir kitų autorių darbuose¹¹. Kitaip tariant, istoriografijoje akcentuotos tam tikros jo savybės kaip tyrėjui tinkančios, tačiau kartu nepamiršta paminėti ir bruožų, kurie artimi istorikui mėgėjui. Aiškaus skyrimo, kas buvo Ostermejeris – diletantas ar mokslininkas – nesiryžta daryti. Greičiausiai to ir nesiekta, tokio tikslo neturėta.

Prieš aiškinantis, kiek Ostermejeris atitiko istoriko mokslininko ar istoriko mėgėjo kriterijus, regis, būtina užduoti klausimą, kokie istorikų darbai XVIII a. laikytini moksliniais? Kurie bruožai rodė tyrėją esant mokslininką, o kurie – ne? Ir ar apskritai apie istoriją tuo laikotarpiu galima kalbėti kaip apie mokslą?

MOKSLINĖS ISTORIJOS PRADŽIA IR PROFESIONALŪS ISTORIKAI

Šių laikų mokslininkai, tiriantys Prūsijos istoriografiją ir istorijos mokslo raidą, linkę kalbėti apie aiškią cezūrą: iki XVIII–XIX a. sandūros buvusią istoriografiją linkstama traktuoti kaip *ikimokslinę*, o nuo XIX a. pradžios – *tampančių mokslinę*. Tai siejama su modernaus istorijos mokslo pradžia, istorizmu – istoriografijos *aukso amžiumi*¹². Vis dėlto pripažįstama, kad daugeliui XVIII a. darbų reikia taikyti tam tikrą išimtį, nes juose jau randama akivaizdžių mokslui būdingų požymių. Dėl to šio laikotarpio istoriografija neretai laikoma pirmos

¹¹ Leonas Gineitis, *Prūsiškasis patriotizmas ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 99, 103; Norbertas Vėlius, „Gotfridas Ostermejeris“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 62–63.

¹² Wolfgang Neugebauer, „Preussen in der Historiographie. Epochen und Forschungsprobleme der Preussischen Geschichte“, in: *Handbuch der preussischen Geschichte*, Bd. 1: *Das 17. und 18. Jahrhundert und Grosse Themen der Geschichte Preussens*, herausgegeben von Wolfgang Neugebauer, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2009, p. 6, 20; Ernst Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*, Chicago: The University of Chicago Press, 2007, p. 266; Bernhart Jähniig, „Historiker der Albertus-Universität Königsberg im 19. Jahrhundert“, in: *Die Albertus-Universität und ihre Professoren: Auss Anlass der Grundung der Albertus-Universität vor 450 Jahren*, herausgegeben von Dietrich Rauschnig, Donata v. Neree, (*Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg*, 26), Berlin: Duncker & Humblot, 1995, p. 221; Zenonas Norkus, *Istorika: Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996, p. 8.

stadijos moksliniais istorijos tyrimais¹³, arba istorizmo priešistorės darbais¹⁴. Šitaip už *mokslinės istorijos* ribų atsiduria ne tik Ostermejeris, bet ir kur kas autoritetingesni autoriai ir jų monumentalūs veikalai. Suklestėjus istorizmui, arba kritinei mokslinei istorijai, prieita prie tokio etapo, kai imta masiškai ignoruoti ir nepripažinti autorių ir jų veikalų, kurie pasirodė iki XVIII–XIX a. sandūros. Pagrindinė priežastis – šie darbai esą parašyti nesilaikant naujų istorijos mokslo metodų ir kriterijų (šaltinių analizės ir kritikos, nešališkumo ir kt.). Geriausiu atveju tokiomis veikalais galėjo būti remiamasi kaip informacijos šaltiniais, tačiau jie netiko ir buvo atmetami kaip istorijos veikalai. Vyko nemoksliškas laikytų autorių ir jų darbų devalvacijos procesas¹⁵. Antai Johannesas Voigtas (1786–1863) visiškai nemoksliniais pavadino Ludwigo von Bacsko (1756–1823) veikalus¹⁶, o Karaliaučiaus universiteto istorijos profesorius Wilhelmas Giesebrechtas (1814–1889) visišku diletantu laikė Augustą Kotzebue¹⁷. Diletantiškumas apskritai traktuotas kaip didžiausia grėsmė naujai gimstančiam istorijos mokslui. Göttingeno universiteto istorijos profesorius Georgas Waitzas (1813–1886) 1858 m. teigė, kad yra nemažai asmenų, kurie prisistato istorikais, nors iš tikro jokių būdu negali būti statomi į vieną eilę su tikrais istorikais. Istorijoje, kaip ir kituose moksluose, esą būta daug klaidingų siekių ir kryptių, kurios mokslui pridarę daugiau žalos negu davę naudos. Anot jo, joks kitas mokslas turbūt tiek nekenčėjęs nuo diletantizmo kaip istorija, todėl esą būtina beatodairiškai kovoti su paviršutiniaisiais, nemoksliniais istorijos tekstais. Waitzas ragino juos išravėti kaip piktžoles, o jei susidarytų pakankamas kiekis – sukurti smagų laučą¹⁸. Labai tikėtina, kad tame „lauže“ būtų atsidūrę ir Ostermejerio darbai, kurie pagal kategorišką to laikotarpio vertinimą būtų buvę pripažinti netinkamais, diletantiškais.

¹³ Wolfgang Neugebauer, *op. cit.*, p. 16.

¹⁴ Bernhart Jähnig, „Königsberger Universität für Geschichte im Jahrhundert der Aufklärung“, in: *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, herausgegeben von Hanspeter Marti, Manfred Komorowski, Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2008, p. 319.

¹⁵ Ernst Breisach, *op. cit.*, p. 266.

¹⁶ Jörg Hackmann, „Tautinių santykių Rytų ir Vakarų Prūsijoje problema vokiečių istoriografijoje“, in: *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos*, atsakingasis redaktorius Alyudas Nikžentaitis, (*Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 8), Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 2001, p. 150.

¹⁷ Wilhelm Giesebrecht, „Zur Charakteristik der heutigen Geschichtsschreibung in Deutschland“, in: *Historische Zeitschrift*, 1859, Bd. 1, H. 1, p. 7.

¹⁸ Georg Waitz, „Falsche Richtungen“, in: *Historische Zeitschrift*, 1859, Bd. 1, H. 1, p. 19.

Aiškią takoskyrą tarp iki tol buvusių įprastų istorijos rašytojų ir istorikų mokslininkų nulėmė pastarųjų profesionalėjimo ženklai, o istoriją kaip mokslą apibrėžė jos institucionalizavimas – istorijos kaip savarankiškos disciplinos iškilimas universitetuose. Visa tai siejama su XVIII–XIX a. sandūra. Taigi būti istoriku reiškė būti profesionalu, t. y. reikėjo gauti aukštojo mokslo laipsnį, patvirtinantį, kad asmuo įgijo specialių žinių, kurių reikia tokiai profesinei veiklai. Istorijos dėstymas, tyrimas ir rašymas tapo darbu, kurio ėmėsi profesionalai, o istorija – akademinis mokslas su visų pripažįstamais tyrimų ir verifikacijos standartais. Mokslo metodų taikymas pasidarė privalomas, o archyvai ir bibliotekos virto neatsiejamomis istorikų mokslo laboratorijomis¹⁹. Deja, visi šie pokyčiai istorijos mokslo srityje vyko gerokai vėliau, nei gyveno ir kūrė Ostermejeris. Jį būtų galima laikyti tipišku *ikimokslinės istorijos* atstovu. Dėl to ir jo veikalus reikėtų vertinti ne per istorizmo istoriografijos, t. y. mokslinės istorijos, prizmę. Jo praeities tyrimai, be abejo, lygintini su kitais atsižvelgiant į XVIII a. istoriografijos kontekstą, kur neabejotinai egzistavo tam tikri mokslinei istorijai būdingi kriterijai ir buvo daugiau ar mažiau taikomi.

Istorijai kaip mokslui iškilti ir istorikams kaip mokslininkams susiformuoti didžiausią įtaką darė universitetai. Istorijos kaip savarankiškos disciplinos atsiradimas universitetuose formaliai reiškė institucinę istorijos mokslo pradžią. Karaliaučiaus universitete istorijos disciplina ir istorijos katedra tapo savarankiška tik XIX a. pradžioje. Iki XVI–XVIII a. istorija kartu su klasikinėmis kalbomis, filosofija, matematika, retorika priklausė vadinamajam Menų fakultetui, o istorijos katedra buvo bendra su retorikos. Istorija dėstyta kaip pagalbinis dalykas teisės, teologijos, filosofijos, filologijos studentams. Tačiau 1808 m. Karaliaučiaus universitete istorijos katedra buvo atskirta nuo retorikos, o XIX a. 3-iajame dešimtmetyje veikė jau 3 istorijos katedros: viena pagalbinių istorijos mokslų ir dvi visuotinės istorijos²⁰.

Verta pažymėti, kad XIX a. istorijos profesoriaus pareigas Karaliaučiaus universitete ėjo ne vien teologijos ar klasikinės filologijos studijas baigę asmenys kaip, pavyzdžiui, Samuelis Gottliebas Waldas (1762–1828), Johannas Süvernas (1775–1829) ir kiti. Štai Wilhelmas Drumannas (1786–1861), nors

¹⁹ Joyce Appleby, Lynn Hunt, Margaret Jacob, *Tiesos sakymas apie istoriją*, Vilnius: Margi raštai, 1998, p. 78–80; Zenonas Norkus, *op. cit.*, p. 34–35.

²⁰ Bernhart Jähmig, „Historiker der Albertus-Universität Königsberg im 19. Jahrhundert“, p. 224–226.

ir buvo baigęs klasikinės filologijos studijas, vėliau apgynė darbą antikinės istorijos tema. Johannesas Voigtas (1786–1863) irgi buvo įgijęs klasikinės filologijos laipsnį, bet vėliau Halės universitete apgynė habilitacinį darbą apie popiežių Grigalių VII. 1823 m. istorijos profesoriumi paskirtas Friedrichas Schubertas (1799–1868) buvo Karaliaučiaus istorijos profesoriaus Dietricho Hüllmanno mokinys ir jo vadovaujamas apgynė darbą iš XIII a. Prūsijos istorijos²¹. Visa tai liudija apie istorikų mokslininkų formavimąsi ir istorijos specialistų rengimą Karaliaučiaus universitete.

Ostermejerio studijų Karaliaučiaus universitete metais (1737–1740) ir vėliau, kaip jau minėta, istorijos katedra dar buvo bendra su retorikos ir jai dažniausiai vadovavo teologijos, teisės ar filologijos studijas baigę asmenys. 1735–1751 m. istorijos ir retorikos katedros vadovas buvo teisės daktaro laipsnį turėjęs Coelestinas Kowalewski's (1700–1771). Iš jo skaitytų paskaitų sąrašų matyti, kokios paskaitos buvo skaitomos Ostermejerio studijų metais²². 1736 m. kaip retorikos dalykas analizuotas romėnų istoriko Tito Livijaus veikalas, skaitytas visuotinės istorijos nuo Kristaus gimimo kursas, remtasi vokiečių istoriko Hieronymo Freyerio (1675–1747) darbu. 1737 m. retorikos mokyta taip pat iš romėnų istoriko Gajaus Plinijaus jaun. *Panegirikos* ir dėstyta senosios Romos istorija. Kitais metais kaip retorikos šaltinis naudotas Gajaus Svetonijaus Trankvilo *Cezarių gyvenimas*. Vėl skaitytas visuotinės istorijos po Kristaus gimimo kursas remiantis Freyeriu. 1740 m., be jau įprastų paskaitų, viena valanda buvo skiriama heraldikai ir valstybės teisei, 1741 m. keletas valandų – Lenkijos istorijai. 1742 m., tarp kita ko, nagrinėta Europos valdovų genealogija, trumpai kalbėta ir apie Prūsijos istoriją. Visa tai leidžia įsivaizduoti, koks fragmentiškas ir nenuoseklus buvo istorijos mokymas to laikotarpio universitete.

Taigi teoriškai galėtume teigti, jog iki XIX a. nebūta profesionalių istorikų – visus iki tol rašiusius tam tikra prasme galėtume vadinti diletantais, istorikais mėgėjais. Didžioji dauguma XVIII a. žymius Prūsijos istorijos veikalus parašiusių autorių pagal išsimokslinimą buvo teologai, teisininkai, klasikinių kalbų specialistai ir pan. Vis dėlto ir tokius istorijos rašytojus galima skirstyti į labiau ir mažiau moksliškus. Tam įvertinti buvo ir yra keletas pagrindinių

²¹ *Ibid.*, p. 226–227, 229.

²² Bernhart Jähmig, „Königsberger Universität für Geschichte im Jahrhundert der Aufklärung“, p. 334–336.

kriterijų, kurie, beje, naudoti ir kitose to meto pripažintose disciplinose (teisės, teologijos), būtent: pirminio ir antrinio šaltinio skyrimas, šaltinio kritika ar verifikacija, teksto moksliskumas (šaltinių nuorodų pateikimas), teiginių pagrįstumas ir argumentavimas, iškeltos idėjos patvirtinimas ar paneigimas ir kita²³. Be to, apie vieno ar kito publikuoto darbo mokslinę vertę buvo galima spręsti ir iš amžininkų reakcijos, pasirodžiusių recenzijų, kritikos, taip pat iš to, kiek vieno ar kito autoriaus teiginiai cituoti ir panaudoti amžininkų tyrimuose. Gero mokslinio lygio požymį dažnai išduodavo ir neformalus prestižo veiksnys, t. y. autoriaus priklausymas prestižinėms mokslo draugijoms, tyrimų publikavimas pripažintuose to meto žurnaluose. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kaip tyrėjas pats save apibūdino, kuo save laikė – rimtu tyrėju ar tik besidominčiu viena ar kita sritimi, t. y. tik mėgėju.

Jei lygintume formalius skirtumus tarp Ostermejerio ir to meto pripažintų Prūsijos istorijos tyrėjų, parašiusių monumentalų istorijos veikalų, į akis pirmiausia kristų išsilavinimo, mokslinės patirties ir praktikos skirtumai. Antai Danielius Heinrichas Arnoldtas (1706–1775), Karlas Friedrichas Pauli's (1723–1778), Friedrichas Samuelis Bockas (1716–1785), Georgas Christophas Pisanski's (1725–1790), Ludvigas von Baczko (1756–1823) buvo įgiję mokslo laipsnius ir galėjo pasigirti akademinė veikla, profesoriavimu universitete. Tuo tarpu Ostermejeris po teologijos studijų Karaliaučiaus universitete dirbo kaimiškos Trempų parapijos mokytoju, po to kunigu. Kita vertus, aktyvi intelektualinė literatūrinė veikla atvedė jį į tą pačią akademinę terpę, kur turėjo galimybę bendrauti su žymiaisiais Karaliaučiaus mokslininkais.

Ostermejerio kaip praeities tyrėjo pripažinimą rodo visų pirma tai, kad jis 1786 m. buvo išrinktas Karališkosios vokiečių draugijos garbės nariu. Kaip nurodyta 1743 m. draugijos statute, garbės nariais buvo renkami nusipelnę vietiniai ir užsienio mokslininkai²⁴. Minėta draugija nuo 1790 m. ėmė leisti tęstinį mokslo leidinį *Preussisches Archiv (Prūsijos archyvas)*; žinomi bent penki Ostermejerio straipsniai, publikuoti šiame leidinyje²⁵. Tai irgi gali

²³ Plg. Zenonas Norkus, *op. cit.*, p. 29–32.

²⁴ Liucija Citavičiūtė, „Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos reikšmė prūsistikos ir lituanistikos tyrimams XVIII amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2008, kn. 26, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 278, 290.

²⁵ Žr. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: XVIII–XIX amžiai, Vilnius: Sietynas, 1990, p. 104.

būti tam tikras įrodymas, kad jo tyrimų kokybė atitiko šiame leidinyje keliamus reikalavimus. Teigiama, kad į leidinį neprasprūsdavo nė vienas straipsnis, prieš tai draugijoje neįvertinus jo mokslinės vertės²⁶.

Regis, reikšmingu turėtų būti laikomas faktas, kad Ostermejeris buvo įtrauktas į kai kuriuos plačius to meto vokiečių rašytojų ir mokslininkų žyklus²⁷. Su dviem svarbesniais istorijos tyrimais *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* ir *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen* spėjo patekti netgi į žymųjų 1790 m. Pisanski'o veikalą apie Prūsijos literatūros istoriją *Entwurf einer preussischen Literärgeschichte (Prūsijos literatūros istorijos apybraiža, išleista Karaliaučiuje 1886 m.)*²⁸. Tad visa tai leidžia manyti, kad Ostermejeris buvo arti ar šliejosi prie to meto kultūrinio ir akademinio elito, o jį patį žinomą darė darbai ir intelektualiai tyrėjo veikla.

PAGRINDINIAI GOTFRYDO OSTERMEJERIO ISTORIJOS TYRIMAI

Gotfrydo Ostermejerio kaip praeities tyrėjo paveikslo reikia ieškoti pagrindiniuose jo istorijos darbuose. 1775 m. pasirodžiusios pastabos apie senųjų prūsų religijos istoriją *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* ir 1780 m. išleistos mintys apie senuosius Prūsijos gyventojus *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, man regis, laikytinos vienu dideliu bendru darbu. Tematikos požiūriu šie veikalai labai susiję. Esminis skirtumas tarp jų toks: pirmasis darbas labiau primena teiginių ir tezių sąvadą, tuo tarpu antrasis – detalus tų teiginių pagrindimas ir išplėtojimas.

²⁶ Liucija Citavičiūtė, „Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos reikšmė prūsistikos ir lituanistikos tyrimams XVIII amžiuje“, p. 281.

²⁷ [Georg Christoph Hamberger, Johann Georg Meusel,] *Das gelehrte Teutschland oder Lexicon der jetzt lebenden teutschen Schriftsteller*, Bd. 5, Lemgo: Meyer, 1776, p. 527; [Johann Friedrich Goldbeck], *Litterarische Nachrichten von Preußen. Herausgegeben von J. F. Goldbeck, Feldprediger des Königl. Preuß. Regiments von Rohr zu Graudenz in Westpreußen*, Berlin: In Kommission bey des Verfaßers Freunden in und außer Preußen, 1781, p. 90–91; Idem, *Litterarische Nachrichten von Preußen. Zweiter Theil. Herausgegeben von J. F. Goldbeck Feldprediger des Königl. Preuß. Regiments von Rohr zu Graudenz in West=Preussen*, Leipzig und Dessau: Bei dem Verfasser und in der Buchhandlung der Gelehrten, 1783, p. 80 ir kt.

²⁸ [Georg Christoph Pisanski,] *Pisanski's Entwurf einer preussischen Literärgeschichte in vier Büchern. Mit einer Notiz über den Autor und sein Buch, herausgegeben von Rudolf Philippi*, Königsberg: Verlag der Hartungschen Druckerei, 1886, p. 672.

Šiuose veikaluose jis pasirinko tirti Prūsijos proistorę, arba Prūsijos istorijos periodą iki Vokiečių ordino, kur būta mažiausiai aiškumo ir kur egzistavo daugiausia hipotezių bei mitų.

Gali kilti pagrįstas klausimas, kodėl Ostermejerio atsigręžta būtent į šį laikotarpį? Man regis, tas mitais apipintas Prūsijos periodas buvo patogi ar paranki erdvė pasireikšti istorijos mėgėjams. Naujų šaltinių rasti vargiai buvo galima tikėtis, užtat buvo galimos naujos interpretacijos, ypač jei buvo tikima, jog tam jau rasta naujų tyrimo metodų. O Ostermejeris kaip tik manė radęs būdą, kaip naujai interpretuoti prūsų ir lietuvių kilmę, jų religijos ištakas, kaip nustatyti dievų hierarchiją, funkcijas, taip pat ir kulto tarnus. Šia nauja tyrimo prieiga, kuria jis tikėjosi viską paaiškinti, tapo etimologija. Tai, ko nepasako istorijos šaltiniai ir nežino istorikai, jo nuomone, daug ką gali paaiškinti kalba: toponimai, hidronimai, vardų ir žodžių kilmės tyrimas. Tad iš to tarsi būtų galima įžvelgti, kad jo tyrimuose aiškiai varžėsi istorikas ir kalbininkas. Ir persvara veikiausiai buvo kalbininko pusėje.

Šiose knygoje, daugiausia remdamasis etimologija, Ostermejeris įrodinėjo, kad Prūsijos vietovardžiai yra prūsiškos ir lietuviškos kilmės, todėl šios taūtos buvusios krašto senbuvės. Pasak jo, lietuvių tauta nebuvo susibūrusi iš įvairių tautų *valkatų* kaip kokie kazokai²⁹. Taip jis oponavo tuo metu egzistavusiai gajai nuomonei, kurią palaikė dalis to meto akademinio sluoksnio, kad prūsai ir lietuviai esą buvę slavų, gotų ir finų mišinys. Ostermejeris buvo įsitikinęs, kad lietuviai yra seno sarmatiško genčių kamieno šaka, po tam tikrų klajonių apsistojęsi LDK, o iš čia plitusi į Prūsiją, Kuršą. Pagal jo logiką, jei prūsai ir lietuviai kilę ar atskilę nuo sarmatų, t. y. slavų, o pastarieji – iš skitų, t. y. visų sarmatiškųjų tautų protėvių, tai ir prūsų religija turi būti artima jiems. Prūsų religija turinti analogijų su graikų ir romėnų, o kas nemato prūsų pagonybės panašumo su graikų ir romėnų religija, tas yra aklas³⁰. Remdamasis etimologija ir gretindamas su Antikos dievais, Ostermejeris sudarė prūsų dievų panteoną ir apibrėžė dievybių funkcijas. Tas pats buvo padaryta ir su kulto tarnais.

Vertinti šiuos veikalus sudėtinga, nes visų pirma reikia suvokti to meto mokslo ir žinių lygį. Juk istorinės lyginamosios kalbotyros būta tik

²⁹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 17; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 107.

³⁰ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 15; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 105.

užuomazgų, o archeologija – tik būdas papildyti kuriozų ir įdomybių kabinetų kolekcijas. Reikėtų iš dalies pritarti literatūros istoriko Vytauto Vanago nuomonei, kad Ostermejerio darbai istorijos, etnografijos, mitologijos klausimais buvo parašyti pagal ano meto mokslines koncepcijas, todėl šiandien didelės mokslinės vertės nebeturi; kitaip yra su jo darbais lietuvių kalbos bei raštijos temomis – jie išsaugojo didesnę išliekamąją vertę³¹.

Kaip buvo priimti Ostermejerio istorijos veikalai tuoj po jų pasirodymo? Pats Ostermejeris teigė, jog jie buvo palankiai sutikti ir įvertinti intelektualų ir netgi profesionalių mokslininkų³². Tarp jų būta tokių ano meto autoritetų kaip Ludwigas von Baczko ir Danielius Heinrichas Arnoldtas, taip pat Karaliaučiaus universiteto bibliotekos kuratorius, miesto prekybos teismo pirmininkas bei Karališkosios vokiečių draugijos garbės narys Jakobas Heinrichas Liedertas³³. Ostermejerio veikalus Karaliaučiaus universiteto profesorius Pisanski's ne tik įtraukė į savo Prūsijos literatūros istoriją, bet ir pristatė plačiau teigdamas, kad autorius, pasitelkęs šių dienų Prūsijos lietuvių kalbą, papročius ir prietarus, atskleidė kai kurių lig šiol egzistavusių teiginių apie prūsų religiją klaidingumą, kur kas išsamiau ir pagrįsčiau aprašė prūsų dievus, jų tarnus ir viską gerai surikiavo³⁴. Palanki nenustatyto autoriaus recenzija pasirodė 1775 m. žurnale *Königsbergische gelehrte und politische Zeitung* (*Karaliaučiaus mokslo ir politikos žurnalas*)³⁵.

Pats Ostermejeris irgi nebuvo linkęs slėpti savo pasiekimų. Anot jo, iki šiol nebuvo nė vieno, kuris taip išsamiai būtų aprašęs senųjų prūsų religiją, o jis tai padaręs keliuose savo veikalo lankuose. Jis pasakęs tokių pagrįstų dalykų, kurių iki tol nebuvo jokioje knygoje:

Ich bin der erste, der die Götter der alten Preußen in eine solche Ordnung gebracht, die der Sache selbst angemessen ist; der die Namen der Götter, gottes-

³¹ Vytautas Vanagas, „Gotfrydas Ostermejeris pirmasis lietuvių literatūros istorikas“, in: *Literatūra ir kalba*, 1961, t. 5, p. 428.

³² [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXXIII–XXXIV; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 90.

³³ Vilija Gerulaitienė, „Gotfrydas Ostermejeris ir jo lituanistiniai rankraščiai“, in: *Keturi Gotfrydo Ostermejerio rankraščiai*, parengė Vilija Gerulaitienė (*Historiae Lituaniae fontes minores*, III), Vilnius: Žara, 2002, p. 10.

³⁴ [Georg Christoph Pisanski,] *op. cit.*, p. 672.

³⁵ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXXIV; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 90; Vilija Gerulaitienė, *op. cit.*, p. 10.

dienstlichen Personen und heiligen Oerter erkläret; der die Zahl der Götter und Priester so vollständig geliefert, als keiner vorher; der das eigentliche Geschäfte einer jeden Gottheit zuverlässig angezeigt; der da gewiß gemacht, daß die Preussen die Gestirne verehret und auch weibliche Gottheiten gehabt; der den Rang der Götter genauer bestimmt, als bisher geschehen; der die Aehnlichkeit mit dem Griechischen und Römischen Götzendienste gezeiget; der eine Menge Fehler seiner Vorgänger verbessert; der so manche Gebräuche des Preußischen Heidenthums aus dem grauesten Alterthum erläutert³⁶.

(Esu pirmas sugrupavęs senųjų prūsų dievus tokia tvarka, kokios reikalauja pati esmė, paskelbęs dievų ir jų tarnų vardus bei šventųjų vietų pavadinimus taip išsamiai, kaip niekas kitas iki šiol, nurodęs dievų ir jų tarnų skaičių, patikimai aprašęs kiekvieno dievo funkciją, pranešęs, kad prūsai garbino dangaus kūnus bei turėjo moteriškų dievybių, tiksliau nei iki šiol nustatęs dievų eilę pagal jų svarbumą, nurodęs jos panašumą į graikų ir romėnų dievų eilę, ištaisęs daugybę pirmtakų klaidų, aprašęs kai kuriuos pagonių prūsų žilos senovės papročius³⁷.)

Pagrindiniu savo pranašumu prieš to meto profesionalius mokslininkus Ostermejeris laikė lietuvių kalbos mokėjimą. Pasak jo, remiantis kalbos duomenimis, galima patikrinti turimas istorijos žinias, jas įvertinti, papildyti, ištaisyti. Nemokant kalbos, „belieka klaidžioti tamsoje ir grumtis su nenugalimomis abejonėmis“³⁸. Jo manymu, istoriniais dokumentais tyrėjas neturi aklai pasikliauti, kartais jie gali klaidinti. Kad taip neatsitiktų, reikia remtis kalba ir kitomis aplinkybėmis³⁹. Tad čia Ostermejeris siūlo dvigubą istorinio fakto verifikaciją: istorijos ir filologijos žiniomis⁴⁰. Būtent kalbos ir istorijos žinių sintezę jis laikė savo pranašumu prieš kitus. Jis netgi patarė šį metodą taikyti ir kituose tyrimuose⁴¹.

³⁶ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXVIII.

³⁷ Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 87.

³⁸ [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 56; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 73.

³⁹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXVIII; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 82.

⁴⁰ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 18; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 107.

⁴¹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXXIX; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 93.

Reikia pažymėti, kad Ostermejeriui tas jo akcentuotas pranašumas – lietuvių kalbos mokėjimas – suteikė didelio pasitikėjimo savimi. Kartais pernelyg didelio. Jis nesibaimino kritikuoti tokius tuo metu pripažintus autoritetus kaip Simoną Grunau, Matą Pretorijų, Christophorą Hartknochą ar Danielių Heinrichą Arnoldtą. Vienam prikišo stropumo, kitam – sugebėjimo stygių⁴². Ostermejeriui apskritai buvo neįsivaizduojama, kaip galima rašyti tautos istoriją nemokant jos kalbos. Jis buvo toks tvirtas ir taip įsitikinęs savo teiginių teisingumu, kad net nepabijojė nemokša išvadinti Halės universiteto profesorių Hansą Erichą Thunmanną (1746–1778). Neabejojama, kad būtent Thunmanno darbas apie šiaurės tautų senovės tyrimus⁴³ tapo svarbiausia priežastimi Ostermejeriui paskelbti savo tyrimus, kurių esmė – įrodyti Thunmanno teiginių klaidingumą: įrodyti, kad lietuviai nėra slavų, gotų ir finų mišinys. Tą jis ir padarė, todėl jautėsi savo tyrimais visiškai sutriuškinęs oponentą ir jo hipotezes. Thunmanno darbą jis pavadino nevykusiu, prie jo profesorius esą tuščiai eikvojęs savo pastangas. Daugelį jo teiginių įvardijo kaip prasimanymus, tuščius spėliojimus, laikė pasakomis⁴⁴. Ostermejeris savo paskelbtų mokslinių įžvalgų neatsižadėjo ir tvirtai laikėsi net sulaukęs, kaip pats sakė, priešišku kai kurių *mokytų vyrų* atsiliepimų⁴⁵. Vėliau, apie 1783 m., rašydamas papildymus savo dviem veikalams, jis netgi su tam tikru pasididžiavimu dar kartą akcentavo savo teiginių pagrįstumą⁴⁶, vadinasi, ir teisingumą, o kitaip tariant, Thunmanno teiginių klaidingumą.

Nors Ostermejerio darbai sutikti gana palankiai ir jis pats apie juos buvo geros nuomonės, bet tuo metu sulaukta ir aštrios kritikos. Ir, regis, ta kritika nebuvo iš piršto laužta. Pirmiausia, kaip buvo galima numanyti, kadangi neturėjo akademinės veiklos patirties, buvo kaltintas menku istorijos išmanymu,

⁴² [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 8–9; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 53.

⁴³ [Johann Thunmann,] *M. Johann Thunmanns, ordentlichen Lehrers der Beredsamkeit und der Philosophie auf der Universität zu Halle, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker. Mit einer Vorrede herausgegeben von D. Anton Friedrich Büsching, Königl. Preuß. Oberconsistorialrath, auch Director des Gymnasii im grauen Kloster zu Berlin*, Berlin: Im Verlag der Buchhandlung der Realschule, 1772.

⁴⁴ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 27–28, 61, 62, 68, 88, 100; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 114, 134, 135, 138, 150, 157.

⁴⁵ *Keturi Gotfrydo Ostermejerio rankraščiai*, parengė Vilija Gerulaitienė, (*Historiae Lituaniae fontes minores*, III), Vilnius: Žara, 2002, p. 76.

⁴⁶ Plg. *Ibid.*, p. 62–63, 68.

vadintas vien pradžiamokslių istorijoje, nemokančiu net istorijos abėcėlės⁴⁷. Kita kritikos strėlė smigo dėl to, jog neturėjo pagrindinių Prūsijos istorijos šaltinių, taip pat gana skurdi buvo jo pagalbinė literatūra. Netgi teigta, jog jis naudojęs beveik vien Hartknocho veikalą⁴⁸. Visa ši kritika pasirodė Thunmanno raštų leidėjo, Berlyno vyriausiojo konsistorijos tarėjo, geografo Antono Friedricho Büschingo (1724–1793) rašytoje recenzijoje viename iš 1775 m. mokslo savaitraščio *Wöchentliche Nachrichten von neuen Landkarten, geographischen, statistischen und historischen Büchern und Sachen* (Savaitinės žinios apie naujus žemėlapius, geografijos, statistikos ir istorijos knygas bei dalykus) numerių⁴⁹. Be pagrįstų priekaištų, recenzijoje atsiskleidė ir asmeninė neigiama Büschingo nuostata ar net demonstratyvi panieka Ostermejeriui ir jo veikalams. Viename iš savo laiškų intelektualui ir literatui Abrahamui Jakobui Penzeliui (1749–1819), kuris Büschingui ir buvo pasiuntęs du knygos *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* egzempliorius, Büschingas rašė, kad tie egzemplioriai nėra verti nė pusės talerio pašto išlaidų⁵⁰.

Priekaištus ir kaltinimus Ostermejeris atrėmė teigdamas, kad jis savęs niekada nelaikęs tikru istoriku: „Istorija man visada tebuvo pašalinis dalykas, o toks žmogus visą gyvenimą lieka pradžiamokslis“⁵¹. Anot jo, jis niekada nepretendavęs rašyti apie dalykus, kurie reikalavo tikrų mokslinių gebėjimų („Meisterhand“). Ir apie senųjų prūsų religiją galėję rašyti tik mokyti – tik tokie istorijos autoritetai kaip Hartknochas ar Arnoldtas. Vis dėlto savo pranašumu jis laikė tai, kad jam kelis dešimtmečius teko gyventi ir dirbti tarp lietuvių. Todėl esą jis galįs ir turįs teisę pareikšti savo nuomonę, kuri verta ne mažiau negu mokslo teiginiai. Ostermejeris buvo linkęs laikyti save netipišku, nestandartiniu istoriku, nes jis visų pirma rėmėsi lietuvių kalbos duomenimis, Prūsijoje gyvenančių lietuvių papročiais ir jų reliktais⁵². Be to, jis nesiekęs parašyti

⁴⁷ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. V–VI; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 76–77.

⁴⁸ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. VII; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 78.

⁴⁹ Vilija Gerulaitienė, *op. cit.*, p. 10–11.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 10.

⁵¹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. V–VI; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 76.

⁵² [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. V; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 76.

išsamią mokslo studiją – jo tikslai buvę kur kas kuklesni: papildyti ankstesnių istorikų teiktą informaciją apie senąją prūsų tikėjimą, ištaisyti netikslumus, klaidas, pateikti kai kurių dalykų platesnius paaiškinimus ar naujas interpretacijas⁵³. Tokias kuklias jo pretenzijas rodo ir jo darbų pavadinimai, kurių vienas apsiriboja *Kritiškomis pastabomis apie senųjų prūsų religijos istoriją*, o antras – niekuo neįpareigojančiomis *Mintimis apie senuosius Prūsų žemės gyventojus*.

Jei peržvelgtume autorius, kurių darbais rėmėsi Ostermejeris, matytume, kad jų ištis negausu. Šiuo požiūriu kritikai veikiausiai buvo teisūs. Šitą iš dalies pripažįsta ir pats Ostermejeris teigdamas, kad šiam darbui neprireikė daug knygų – jam visiškai užtekę Hartknocho ir Arnoldto veikalų⁵⁴. O ko trūko, tą esą papildė iš savo atminties, užrašų, patirties ir apmąstymų. Ieškoti ir cituoti pirminius istorijos šaltinius jis taip pat nematė reikalo, nes juos visus buvo surinkę ir pacitavę tie patys Hartknochas bei Arnoldtas. Tikslumo dėlei reikia pažymėti, jog iš Ostermejerio veikaluose pateiktų nuorodų matyti, kad jis, be minėtų autorių, daugiau ar mažiau rėmėsi kai kuriais Antikos (pavyzdžiui, Titu Livijumi, Vergilijumi, Plinijumi, Cezariu, Tacitu) bei savo laikotarpio istorikų – Andreaso Mascho (1724–1807), Karlo Ludwigo Tetscho (1708–1771), Eriko Pontoppidano (1698–1764), Augusto Schlötzerio (1735–1809), Jakobo Lange's (1711–1777) ir kitų – veikalais. Taip pat paminėtina anglų istorikų visuotinė pasaulio istorija *Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit (Visuotinė pasaulio istorija nuo sukūrimo iki dabartinių laikų, Leipzig, 1776–1778)*, atskiri tęstinio leidinio *Acta Borussica (Prūsistikos darbai)* tomai, kuriuose buvo publikuota Johanno Malecki'o (1482–1567) bei Luko Davido (1503–1583) darbų fragmentų. Maždaug apie 1783 m. rašydamas papildymus šiems dviem istorijos veikalams, Ostermejeris užsiminė, jog anksčiau daugeliu veikalų negalėjęs pasiremti, po ranka neturėjęs netgi Petro Dusburgiečio kronikos⁵⁵. O rašydamas papildymus jau turėjęs galimybę pavartyti ir minėtą Dusburgietį bei kitus autorius, pavyzdžiui, Kasparo Schützo (1540?–1594) istoriją *Historia rerum Prussicarum (Senoji Prūsijos istorija, Danzig, 1592)*, Natalio Comesio (1520–1582) mitologiją *Natalis Comitum Mythologiae* (Frankfurt, 1587) ir kitas knygas.

⁵³ [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. II–III; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁴ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. VII; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 77.

⁵⁵ *Keturi Gotfrydo Ostermejerio rankraščiai*, p. 66.

Ostermejeris neslėpė, kad jis niekada neturėjo galimybių leisti daug pinigų knygomis, todėl daugiausia stengėsi išsiversti su tuo, ką turėjo. Ir, kaip buvo minėta, jam atrodė, jog visiškai užteko dviejų pamatinių veikalų: Hartknocho ir Arnoldto. Visgi šaltinių atžvilgiu jis jautėsi turįs rimtą pranašumą prieš visus anksčiau rašiusius autorius ir savo oponentus – teigė turėjęs ypatingos rūšies šaltinių, kuriais niekas iki jo nesugalvojo ar neturėjo galimybės pasinaudoti. Su ypatingu pasididžiavimu jis minėjo Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1675–1749) ir Jokūbo Brodovskio (Jacob Brodowski, 1692–1744) vokiečių–lietuvių kalbų žodynus. Abu laikė itin patikimais šaltiniais ir už juos buvo pasiruošęs laiduoti savo garbe⁵⁶. Vien šiais autoriais remdamasis (ir pernelyg lengva ranka juos interpretuodamas), Ostermejeris sakėsi išplėtęs prūsų ir lietuvių dievų sąrašą, kartais pasigirdamas, jog kai kurių dievų net pats Hartknochas nežinojęs⁵⁷.

Labiausiai Ostermejeris gali būti kritikuojamas dėl per didelio pasitikėjimo savo kaip kalbininko žiniomis ir gebėjimais. Žvelgiant iš šių dienų mokslo pozicijų, kai kurios jo paskelbtos žodžių etimologijos atrodo itin naivios. Tarkime, vietovardis *Prūsija* jam atrodė ne kas kita kaip *Pārusē* arba kraštas Rusios žemių pakraštyje. Sarmatija, arba Sauromatija, buvęs siauras žemės plotas, o slavai – žmonės, gyvenantys salose. Galindų genties pavadinimas esą kilęs iš žodžio *galingi*, o sūduvių – iš *žudinai*, t. y. *žudikai*⁵⁸, ir pan. Apskritai susidaro įspūdis, kad tai labiau filologijos nei istorijos tyrimai, čia Ostermejeris pasireiškia labiau kaip kalbininkas, o ne kaip įprastas istorikas. Neretai istorijos duomenys jam pasitarnauja tik kalbos tyrimų išvadoms pagrįsti. O jei vienu ar kitu klausimu istorijos šaltiniai tyli ar jų nėra, tuomet viską bandoma paaiškinti vien kalbiniais argumentais. Bėda ir ta, kad jis beveik nedarė skirtumo tarp prūsų ir lietuvių kalbų. Kitaip tariant, prūsiškus žodžius mėgino aiškinti veddamas juos iš lietuviškų. Taigi, paneigus kai kuriuos jo etimologijos vedinius, imtų griūti didelė dalis kruopščiai konstruotos teorijos, nemažai hipotezių netektų pagrindo.

⁵⁶ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XI; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 79.

⁵⁷ [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 13; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁸ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 102; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 158.

Dar vienas gana pelnytai Ostermejeriui kritikų prikištas dalykas, kad jis kritikavęs ir moralizavęs senųjų prūsų papročius. O tai esą rimtam mokslininkui nedera⁵⁹. Pasak Ostermejerio, senieji prūsai buvę labai prietaringi, nes ir jų palikuonys lietuviai yra patys prietaringiausi tarp krikščionių: „jie tokie užsispyrę, jog jokios poveikio priemonės neduoda vaisių“⁶⁰. Jo taip pat teigta, kad senųjų prūsų tikėjimas buvęs silpnas ir negilus. Tokią išvadą padarė stebėdamas savo laikotarpio lietuvius, kurie dalyvaudami religinėse apeigose tegalvoją tik apie žemiškus dalykus. Esą jo laikais lietuviai tarnauja Dievui tik dėl savo pilvo. Jei ūkininkaudami jie nepatirtų nuostolių ir nelaimių, tai greitai pamirštų Dievą⁶¹. Kitur prūsų religija pavadinta paika, pasibaisėtina, o jų papročiai – kaip barbarizmas ir bedievytė; prūsų žiaurumai, santuokinė kraujomaiša įvardyti kaip kūniški ištvirkavimai ir šlykščios nuodėmės⁶². Čia jis jau aiškiai neišlaiko tikram tyrėjui reikiamo nešališkumo, čia prasimuša dvasininko moralizuotojo savybės.

Nors priekaištų gali būti, bene labiausiai imponuojantis Ostermejerio tyrimų bruožas – pedantiškas ir skrupulingas darbas su istorijos žiniomis, su šaltinių informacija. Nekyla abejonių, kad jis buvo kruopščiai ir atidžiai išstudijavęs beveik kiekvieną Hartknocho ir Arnoldto teiginį apie senųjų prūsų religiją. Jis pavydėtinai preciziškai sugeba „išpreparuoti“ bet kurią šaltinio teikiamą informaciją. Savo teoriją ar hipotezę kelia iš loginių vedinių, išplaukiančių iš detalios faktų analizės. O to logiškumo ar loginių vedinių jam galima tik pavydėti. Kiekvienas vėlesnis teiginys paremtas ankstesniu – viskas tarsi primena matematinį įrodinėjimo metodą. Net jei visą hipotezę ir būtų galima laikyti klaidinga, tačiau galima tik žavėtis, kaip ji sukonstruota. Čia turbūt tiktų toks posakis: jei tai ir ne tiesa, bet buvo gerai sugalvota... Ostermejeris pats užsiminė, jog visą savo darbą vertino kaip tam tikrą naujai jo sugalvotą *sistemą* arba teoriją, kuri leidusi jam daug ką įrodyti⁶³. Vien šią

⁵⁹ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. XXVI; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 86.

⁶⁰ [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 52; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 71.

⁶¹ [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 54; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 73.

⁶² [Gottfried Ostermeyer,] *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, p. 6, 52; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 50, 72.

⁶³ [Gottfried Ostermeyer,] *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, p. 17; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 106–107.

aplinkybę galėtume laikyti rimta paraiška į mokslškumą. Kalbos, istorijos bei kitų sričių duomenų sintezės taikymas (nors Ostermejeris ir nelaikytinas to pionieriumi – kur kas anksčiau ir ryškiau šios ypatybės matyti Mato Pretorijaus [Matthäus Prätorius, 1635–1704] veikaluose) verčia Ostermejerį iš dalies traktuoti kaip savo laiką aplenkusį kultūros istoriką, kuriam būdingi ryškūs tarpdalykinio tyrėjo bruožai.

Mokslinę veikalo vertę gali apibūdinti dar ir tas faktas, kiek jis buvo įtrauktas į to meto ar vėlesnių tyrėjų mokslo apyvartą. Jau minėta, kad aptariamai Ostermejerio darbai buvo teigiamai įvertinti kai kurių iškilų mokslininkų ir pateko į jų veikalus. Deja, tenka konstatuoti, kad jo tyrimai didesnės įtakos baltų etnogenezės ir religijotyros istoriografijai nepadarė. Tiesa, istorikas Baczko yra prisipažinęs, kad Ostermejerio ir Thunmanno polemika jį patį paskatino iš pagrindų pasidomėti senąja Prūsijos istorija ir išmokti lietuvių bei lenkų kalbos⁶⁴. Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1749–1809) savo žodyne *Preußisches Wörterbuch* (1785) paminėjo, kad aprašydamas senuosius prūsų dievus sekė ir Ostermejeriu, nes šis juos gerai išmanęs. Jis dėkojo jam ir kitiems už žodynui siųstą medžiagą, ypač papildymus⁶⁵.

Ostermejerio veikalai taip pat buvo žinomi Johannesui Voigtui (1786–1863), Wilhelmui Mannhardtui (1831–1880), Teodorui Narbutui (1784–1864) ir kitiems. Tačiau plačiau mokslininkai juo nesirėmė. Labiau žinomi epizodiniai rėmimosi atvejai: pavyzdžiui, Braunsbergo licėjaus istorijos profesorius Josephas Benderis (1815–1893) savo veikale apie senąją prūsų mitologiją pamini Ostermejerį kaip labai nusipelnusį asmenį, o aiškindamas vienos iš dievybių etimologiją, pasiremia jo interpretacija⁶⁶. Šių laikų religijos

⁶⁴ [Ludwig von Baczko,] *Geschichte meines Lebens von Ludwig v. Baczko*, Bd. 2, Königsberg: Auf Kosten der Erben des Verfassers (In Commission bei Aug. Wilh. Unzer), 1824, p. 15.

⁶⁵ [Georg Ernst Sigismund Hennig,] *Preußisches Wörterbuch, worinnen nicht nur die in Preußen gebräuchliche eigenthümliche Mundart und was sie sonst mit der niedersächsischen gemein hat, angezeigt, sondern auch manche in preußischen Schriftstellern, Urkunden, Documenten und Verordnungen vorkommende veraltete Wörter, Redensarten, Gebräuche und Alterthümer erklärt werden, im Namen der Königlichen Deutschen Gesellschaft zu Königsberg herausgegeben von G. E. S. Hennig, Königl. Preuß. Kirchen- und Schulennath, Pfarrer im Lobnicht, Aufseher der v. Wallenrodschen Bibliothek, und Direktor der Königl. deutschen Gesellschaft*, Königsberg: in Commiſſion in der Dengelschen Buchhandlung, gedruckt bey D. E. Kanter, Königl. Hofbuchdrucker, 1785, p. 4v–5r, 7v.

⁶⁶ [Joseph Bender,] „Zur altpreussischen Mythologie und Sittengeschichte“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, 1867, Bd. 4, p. 101.

ir mitologijos tyrėjų istoriografijoje Ostermejerio tyrimų rezultatai beveik pamiršti⁶⁷ arba naudojami ribotai ir negausiai⁶⁸. Tuo tarpu tokių autorių kaip Pretorijaus, Hartknocho, Arnoldto darbai, kuriais labiausiai rėmėsi Ostermejeris, ir šiandien yra aktualūs, nepraradę vertės kaip informacijos šaltiniai.

LIETUVIŠKŲ GIESMYNŲ ISTORIJA

1793 m. pasirodė reikšmingiausias ir didžiausias Ostermejerio tiriamasis darbas – pirmoji lietuviškų giesmynų istorija *Erste Littauische Liedergeschichte*. Šiame 306 puslapių apimties veikale, regis, geriausiai galima įžvelgti tikrąsias jo intencijas, t. y., kuo jis save laikė ir ko siekė. Arba galbūt teisingiau būtų pasakyti – šis darbas yra tarsi gairės, rodančios kryptį, kuo reikėtų laikyti ir kaip vertinti Ostermejerį iš daugiau nei dviejų šimtmečių perspektyvos. Kaip taikliai pažymėjo Liucija Citavičiūtė, veikale išryškėjo trys aspektai: istoriografinis, poezijos analizės ir poleminis⁶⁹. Kitaip tariant, Ostermejeris čia pasireiškė kaip praeities tyrėjas, istorikas, literatūros, poezijos ir lietuvių kalbos žinovas. Prie viso to dar būtų galima pridėti ir svarbų jo kaip kunigo, turėjusio profesinį interesą religiniams giesmynams, aspektą.

Kaip praeities tyrėjas, Ostermejeris visų pirma kruopščiai iš visų jam prieinamų informacijos šaltinių surankiojo šykščias žinias apie lietuvių raštijos veikėjus. Pradėjęs nuo pirmosios lietuviškos knygos (1547), su pavydėtiniu dėmesingumu jis chronologiškai aprašė apie pustrėčio šimtmečio trukusią lietuviškų giesmynų raidą. Atskiruose skyriuose apžvelgė septynių giesmynų rengėjų darbus. Pristatydamas kiekvieną giesmyną, pateikė svarbesnius rengėjo biografijos faktus, pirmasis prikėlė iš užmaršties kai kuriuos seniausių lietuviškų giesmių vertėjų vardus: specialiame biobibliografijos skyriuje figūruoja

⁶⁷ Plg. Rimantas Balsys, *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010; *Lietuvių mitologija*, t. 1–3, sudarė Norbertas Vėlius, Gintaras Beresnevičius, Vilnius: Mintis, 1995–2004.

⁶⁸ Naujausią mitonimų tyrimą žr. Rolandas Kregždys, „Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beitrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (1775) mitonimų etimologijos svarstymai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 41: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai I*, 2016, p. 83–114.

⁶⁹ Liucija Citavičiūtė, „Gotfrydas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas, poezijos teoretikas ir kritikas“, p. 40.

50 vardų, pradedant nuo Martyno Mažvydo ir baigiant pačiu Ostermejeriu. Čia įtraukti ir tie asmenys, kurie išvertė ar parašė vos vieną kitą giesmę⁷⁰. Dėl to jo dėka mažiau žinomų autorių vardai pasiekė mūsų dienas⁷¹. Tarsi patyręs bibliofilas ir antikvaras Ostermejeris tiksliai ir išsamiai apibūdino lietuviškus giesmynus: formatą, šriftą, iliustracijas, popieriaus kokybę, fiksavo išsamias antraštes, citavo ir atpasakojo pratarmes, nurodė giesmių kiekį, jų žanrus, įvertino leidinių sudarymo privalumus ir trūkumus⁷².

Ši lietuviškų giesmynų istorija yra be galo kruopštaus, nuoseklaus, puikiai apgalvoto Ostermejerio darbo rezultatas. Kaip ir anksčiau aptarti darbai, šis irgi turi aiškią ir logišką turinio struktūrą, teiginiai argumentuoti, neretai paremti citatomis iš šaltinių. Veikalas turi mokslo tyrimui būdingus atributus: iškeltas tyrimo aktualumas, tikslai, apžvelgta istoriografija, apibūdinti darbe naudoti šaltiniai ir kt. Antai nurodyta, kad iki šiol būta nemažai darbų apie Prūsijoje sukurtą literatūrą, tačiau nėra nė vieno tyrimo apie lietuvių literatūrą, t. y. lietuviškai parašytus kūrinus. Priežastis viso to, pasak Ostermejerio, buvusi labai paprasta: retas kuris iš mokslininkų mokėjo lietuvių kalbą, todėl apie tai, kas ja parašyta, nežinojo ir nieko ta tema negalėjo pasakyti⁷³. Kita vertus, Prūsijoje tuo metu nebūta jokios kitos lietuviškos literatūros, išskyrus religinę: Biblija, katekizmai ir giesmynai. Dėl kanoniško požiūrio į Bibliją ir katekizmus jų turinį drausta taisyti, todėl šie leidiniai turinio atžvilgiu mažai keitėsi. Kas kita buvę giesmynai – čia laisvės būta kur kas daugiau: pakartotinai leistas giesmynas buvęs gerokai reformuotas penkiskart⁷⁴. Dėl šios priežasties lietuviškų giesmynų istorija Ostermejeriui pasirodė aktualus ir dėmesio vertas tyrimo objektas.

Giesmynų istorija iš dalies laikytina ir polemikos, kilusios tarp Gotfrydo Ostermejerio ir Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke, 1733–1807) dėl lietuviškų giesmynų, rezultatu. Pasak Vytauto Vanago, medžiaga

⁷⁰ Vytautas Vanagas, *op. cit.*, p. 428.

⁷¹ Liucija Citavičiūtė, „Gotfrydas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas, poezijos teoretikas ir kritikas“, p. 41.

⁷² *Ibid.*, p. 41.

⁷³ [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte*, p. IV; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 299.

⁷⁴ [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte*, p. V; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 300.

giesmynų istorijai susikaupė savaime. Polemizuoti su Milkumi⁷⁵ ir parengti naują giesmyną buvo neįmanoma nesusipažinus su anksčiau išleistais⁷⁶.

Ostermejerio veikalo aktualumą dar labiau išryškino tuo metu buvęs išties menkas tokios temos ištirtumo lygis – autorius čia pasijuto tarsi pionierius:

Es hat mir die Abfassung desselben nicht wenig Mühe gekostet, da ich keinen Vorarbeiter hatte. Auch wurde es mir schwer, manche Urkunden zu erhalten, die ich zwar dem Namen nach kannte, aber nicht wußte, wo sie anzutreffen. Schmerzlich war es mir, da ich am Ende doch nicht alles aufreiben konnte, was ich sehr gerne gehabt hätte⁷⁷.

(Parengti šią knygą man buvo labai sunku, nes neturėjau nė vieno pirmtako. Taip pat sunku buvo gauti kai kuriuos šaltinius, kurių pavadinimus žinojau, bet neišmaniau, kur juos surasti. Buvo skaudu, kad net baigdamas darbą dar neturėjau visko, ko taip labai reikėjo⁷⁸.)

Tarp leidinių, kurių jam nepavyko rasti, pirmiausia minėtini Mažvydo ir Bretkūno giesmynai. Todėl juos jis galėjo apibūdinti labai trumpai, turėjo pasitenkinti tuo, ką apie juos buvo parašęs Johannas Jakobas Quandtas (1686–1772) Jono Berento giesmyno *Ißnaujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmû=Knygos* (Karaliaučius, 1732) prakalboje⁷⁹.

Reikia atkreipti dėmesį, kad šiame darbe Ostermejeris pasireiškė ne vien kaip praeities tyrėjas, bet ir kaip pirmasis lietuvių poezijos kritikas, vertėjas ir lietuvių kalbos mokovas. Šiuo požiūriu jis atliko gana išsamią analizę. Sugretindamas lietuviškų giesmių vertimus su vokiškais originalais, parodė žemą ankstyvųjų giesmynų vertėjų lygį, nurodė pagrindines jų darytas klaidas: pažodinį vertimą, lietuvių kalbos taisyklių nepaisymą, loginius prieštaravimus ir kita. Nevengė akcentuoti ir kai kurių giesmynų autorių teigiamą įnašą. Paateikdamas metodinių nurodymų, kaip turėtų būti sudarytas geras lietuviškas

⁷⁵ Plačiau apie Ostermejerio polemiką su Milkumi žr. Liucija Citavičiūtė, „Gotfrydas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas, poezijos teoretikas ir kritikas“, p. 34–39.

⁷⁶ Vytautas Vanagas, *op. cit.*, p. 404, 410.

⁷⁷ [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte*, p. IX–X.

⁷⁸ Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 301.

⁷⁹ Vytautas Vanagas, *op. cit.*, p. 405.

giesmynas (o tam reikėtų pasirinkti gerus vokiškus originalus, būtinai dėti lietuviškų originalių giesmių, kurios būtų aiškios, gerai skambančios ir įsimenamos), jis čia pasireiškė ir kaip kunigas.

Istoriškas lietuvių raštijos raidos supratimas ir vertinimas yra bene reikšmingiausias knygos *Erste Littauische Liedergeschichte* bruožas. Tokį istorišką laiko ir raidos supratimą jis demonstruoja apžvelgdamas beveik 250 metų trukusią protestantiškų lietuviškų giesmynų leidybos istoriją. Antai, jo nuomone, reikalavimai, kurie buvo keliami Lozorius Zengštoko (Lazarus Sengstock, 1562–1621) ir Danieliaus Kleino (Daniel Klein, 1609–1666) giesmynams XVII a., buvo jau netinkami XVIII a. amžiaus leidiniams. Pasikeitus kultūrinėms ir dvasinėms sąlygoms, tankėjant mokyklų tinklui ir plintant raštingumui, senieji leidiniai savo dvasiniu ir kalbiniu bei literatūriniu lygiu nebeatitiko naujų sąlygų. Toks istoriškas požiūris leido jam gana teisingai vertinti lietuviškus giesmynus, nušviesti jų parengimo bei leidimo istoriją⁸⁰.

Nors aptariamas veikalas laikomas reikšmingiausiu ir didžiausiu Ostermejerio darbu, tačiau jame, kaip ir ankstesniuose jo tyrimuose, neišlaikytas mokslininkui priderantis santūrumas – pasiduota emocijoms ir asmeniškiesiems vertinimams. Vienas tokių ryškiausių pavyzdžių iškyla pasakojime dėl Kleino parengto giesmyno išleidimo vilkinimo. Konservatyvesnių pažiūrų dvasininkus, kurie cenzūravo Kleino giesmyną ir priešinosi jo išleidimui, Ostermejeris išvadina neišmanėliais, karštakošiais, senais kvailiais, kuriems bet kokia bausmė nebūtų buvusi per griežta⁸¹. Kalbėdamas apie darytas kliūtis savo paties parengtam giesmynui plisti, kai kurių parapijų dvasininkus jis pavadina tingiais ponais, o Milkaus pasirodžiusią kritiką – pigiu romanu⁸². Šiame darbe matomos aiškios šališkumo apraiškos, emocingas pasakojimo stilius, kuriame nemaža ironijos, piktinimosi, stebėjimosi. Ir tai nėra atsitiktinis dalykas. Jau buvo užsiminta, kad giesmynų istorija iš dalies buvo polemikos su Milkumi rezultatas. Todėl beveik nuo pirmųjų puslapių matyti pastangos faktus ir išvadas nukreipti vienam tikslui – savajam giesmynui reabilituoti. Tą rodo ir didžiausias (87 puslapių) knygos skyrius, skirtas jo paties giesmynui

⁸⁰ *Ibid.*, p. 416.

⁸¹ [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte*, p. 59–60; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 334.

⁸² [Gottfried Ostermeyer,] *Erste Littauische Liedergeschichte*, p. 193; Gotfrydas Ostermejeris, *op. cit.*, p. 391.

nagrinėti, rengimo ir leidimo istorijai aprašyti bei polemikos su Milkumi eigai nušviesti⁸³. Tas polemiškumas ir nešališkos pozicijos neišlaikymas turbūt yra didžiausias šio veikalo, taip pat ir Ostermejerio kaip tyrėjo trūkumas.

Lietuviškų giesmynų istorija amžininkų buvo įvertinta palankiai. Vienoje iš 1793 m. anotacijų, kurią, kaip spėjama, greičiausiai paskelbė Karaliaučiaus universiteto profesorius, konsistorijos tarėjas ir Karališkosios vokiečių draugijos narys Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas (1746–1809), knyga laikyta vertingu indėliu ne tik į Prūsijos literatūros istoriją, bet ir Bažnyčios istoriją. Esą Ostermejeriui ypač turėtų būti dėkingi jo tarnybos kolegos – dvasininkai, nes šiuo darbu jie bus supažindinti su giesmių turiniu, trūkumais ir pranašumais⁸⁴. Gana išsami recenzija (10 puslapių) pasirodė 1798 m. Göttingene leistame periodiniame leidinyje *Göttingische Bibliothek der neuesten theologischen Literatur* (*Naujausios teologinės literatūros Göttingeno biblioteka*). Joje pabrėžta viešo giedojimo ir jam skirtų giesmynų svarba bažnyčios apeigoms, glaudi giesmynų istorijos sąsaja su religijos istorija. Bet Ostermejerio tyrimas, pasak recenzento, vertingas ne vien dėl šios priežasties – jį ypatingą daranti ir ta aplinkybė, kad tokio pobūdžio knygų apskritai buvę reta⁸⁵.

Šis Ostermejerio veikalas savo mokslinės vertės neprarado iki šiol. Juo remiasi vokiečių kalbininkė ir lietuviškos raštijos tyrėja Gertrud Bense analizuodama XVIII a. Prūsijos Lietuvos lietuviškų giesmynų tekstus⁸⁶. Giesmynus tiriantis Guido Michelini ne kartą leidžia suprasti, jog jam tenka eiti jau pramintu taku, omenyje visų pirma turėdamas Ostermejerio įdirbį⁸⁷. Nors autorius pažymi Ostermejerio darbo trūkumus (pvz., kai kuriuos vertinimus laiko ne visai adekvačiais, kai kuriuos giesmynų rengėjams pareikštus priekaištus –

⁸³ Vytautas Vanagas, *op. cit.*, p. 410, 430.

⁸⁴ Ona Aleknavičienė, „Gotfrydo Ostermejerio knygos *Erste Littauische Liedergeschichte* (1793) viešinimas ir vertinimas periodiniuose XVIII amžiaus leidiniuose: prenumeratos skelbimas (1792), anotacija (1793), recenzija (1798)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 42: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai II*, 2016, p. 178–183.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 184–209.

⁸⁶ Gertrud Bense, „*Gedojam tau – Wir singen dir*“: *Zur Textgeschichte der preußisch-litauischen Gesangbücher im 18. Jahrhundert*, (*Hallesche Sprach- und Textforschung*, 8), Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2001, p. 43, 49, 56–58, 61, 63, 65–66, 69 ir kt.

⁸⁷ Guido Michelini, *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009, p. 101, 102.

smulkmeniškais ir nesisteminiais⁸⁸ ir pan.), tačiau mielai naudojasi jo surinkta informacija bendriems giesmynų bruožams aptarti, nesibodi pateikti nuorodų į jo veikalą, kai kuriuos giesmynų aprašymus vadina nuosekliais, išvadas ir pastabas – teisingomis.

GOTFRYDO OSTERMEJERIO PUBLIKACIJOS PERIODIKOJE

Be jau aptartų svarbiausių Ostermejerio veikalų, taip pat žinomos jo pastangos reikštis periodikoje, kur buvo publikuota smulkesnių tyrimų. Didesnė dalis straipsnių buvo paskelbta Karališkosios vokiečių draugijos tęstiniame leidinyje *Preussisches Archiv*, leistame 1790–1798 m. Jame daugiausia spausdinti draugijos narių pranešimai. Teigiama, kad pranešimams buvo keliami griežti reikalavimai: iš autorių reikalauta tinkamos straipsnių struktūros, patikimų faktų, nuoseklaus dėstymo. Autoriai privalėjo rašyti aiškiai, sklandžiai, laikytis ortografijos taisyklių, vengti provincializmų ir svetimžodžių⁸⁹. Iš pradžių *Preussisches Archiv* straipsniai buvo publikuojami be ryškesnės teminės atrankos, vėliau daugiausia dėmesio skirta Prūsijos istorijos ir senienų tyrimams⁹⁰. Visgi reikia atkreipti dėmesį į tai, kad minėtame leidinyje būta ne tik įvairaus turinio bei tematikos, bet ir skirtingos kokybės publikacijų. Beveik kiekvieno mėnesio numeryje buvo poezijos, dramos, komedijos ar satyros veikalų, kartais – pasakėčių ar net senųjų anekdotų. Greta plačias istorines problemas nagrinėjusių straipsnių⁹¹ neretai spausdinti kraštotyros ir lokalinės istorijos tyrimai⁹², kelionių aprašymų ištraukos, Prūsijos šeimų genealogijos duomenys

⁸⁸ Guido Michellini, *op. cit.*, p. 59, 106.

⁸⁹ Liucija Citavičiūtė, „Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos reikšmė prūsistikos ir lituanistikos tyrimams XVIII amžiuje“, p. 281.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 290.

⁹¹ Pvz., [Ludwig Ernst Borowski,] „Ueber die in Preussen anfänglich schnelle Verbreitung des Luthertums und den späterhin wieder aufkeimenden Hang zum Katholicismus“, in: *Preussisches Archiv*, 1792, Bd. 1, H. 1, p. 30–74; [Georg Hennig,] „Lebens- und Regierungs-Geschichte des ein und zwanzigsten Hochmeisters Conrad von Wallenrod“, in: *Preussisches Archiv*, 1791, Bd. 1, H. 1, p. 4–30; [Abraham Ernst Hennig,] „Ueber den Ursprung und Verwandtschaften der Lett. Sprache“, in: *Preussisches Archiv*, 1797, Bd. 1, H. 1, p. 35–57 ir kt.

⁹² Pvz., [Paul Schröder,] „Beschreibung der Stadt Goldap“, in: *Preussisches Archiv*, 1791, Bd. 1, H. 2, p. 77–113; [Falk,] „Versuch einer Geschichte der Cathedralschule zu Königsberg in Ostpreussen“, in: *Preussisches Archiv*, 1798, Bd. 1, H. 1, p. 29–42.

ir kita. Kiekviename numeryje būdavo dar ir įvairenybių skyrelis, kuriame daugiausia skelbta pačių įvairiausių statistikos duomenų, pavyzdžiui, kiek per praėjusius metus į Gdansko ar Klaipėdos uostus atplaukė ir išplaukė laivų, kiek žmonių per praėjusius metus gimė, susituokė, mirė Elbinge, kokia einamųjų metų mėnesių meteorologinė statistika ir pan. O kur dar naujai pasirodžiusių knygų anotacijos ir kai kurių valdžios potvarkių skelbimai.

Dviejuose *Preussisches Archiv* numeriuose – liepos ir rugpjūčio mėnesio – publikuota Ostermejerio apybraiža apie Trepų parapijos istoriją „Historische Nachrichten vom Trempenschen Kirchspiel“ („Istorinės žinios apie Trepų parapiją“)⁹³. Tai tipiškas mėginimas tirti ar aprašyti lokalią istoriją – tokių bandymų minėtame leidinyje būta ne vieno. Ši publikacija primena kraštotyrinio pobūdžio pranešimą, kuriame lengvu publicisto stiliumi su kai kuriomis įdomesnėmis detalėmis pateikiama esamo laikotarpio ir netolimos praeities parapijos istorijos panorama. Galima manyti, kad medžiagos savo apybraižai jis sėmėsi iš po ranka buvusių Trepų bažnyčios archyvinų dokumentų. Tarytum vizitacijos protokole aprašyta pamaldų tvarka, bažnyčios lankomumas, bažnytinių pastatų būklė, dvasininko ir mokytojo gyvenimo sąlygos, gaunamo užmokesčio dydis, kunigo našlių padėtis ir kita.

Visgi didžiąją publikacijos dalį sudaro Trempuose kunigavusių dvasininkų sąrašas su biografijų detalėmis. Ostermejeris užsiminė, kad jis papildė ir pakoregavo Arnoldto dvasininkų žinyne *Kurtzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern* (Trumpos žinios apie visus Rytų Prūsijos liuteronų bažnyčiose dirbusius kunigus, Karaliaučius, 1777) rastus duomenis⁹⁴. Ir šiuo atveju jis pasikuklino, nes papildymai išties dideli ir išsamūs, – tai matyti sulyginus su Arnoldto žinyno⁹⁵ duomenimis. Publikacijos pabaigoje taip pat pateikta išsamios medžiagos apie Trepų bažnyčios fundatorius ir globėjus – kartu su dvasininkų sąrašu tai vertingiausia šio straipsnio informacija. Belieka apgailestauti, kad Oster-

⁹³ [Gottfried Ostermeyer,] „Historische Nachrichten vom Trempenschen Kirchspiel“, in: *Preussisches Archiv*, 1793, Bd. 2, H. 7, p. 521–551; Bd. 2, H. 8, p. 579–584.

⁹⁴ *Ibid.*, p. 533.

⁹⁵ [Daniel Heinrich Arnodt,] *D. Daniel Heinrich Arnolds, Königlich Preußischen Oberhofpredigers und Consistorialraths, kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern. Herausgegeben von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Pfarrer in Arnau, Königsberg: bey Gottlieb Lebrecht Hartung, 1777, p. 249–250.*

mejeris nesivargino nurodyti informacijos šaltinių – jų nuorodos publikacijai būtų pridėję svarių moksliskumo bruožų. Kitaip, pavyzdžiui, darė Geldapės miesto istorijos autorius – jo tekste šaltinių nuorodų nestokojama⁹⁶.

Vargu ar galima ir verta lyginti šią Ostermejerio istorijos apybraižą su svarbesniais jo istorijos veikalais. Pirmiausia straipsnyje, kitaip negu, tarkime, veikale *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, jam nereikėjo nieko įrodinėti ar atsikirsti oponentams šaltiniais paremtais ar loginių vedinių argumentais. Dėl šios priežasties straipsnyje nebeliko to griežto ir akademinio rašymo stiliaus, jaučiamas išlaisvėjęs aprašomasis naratyvas. Klausimas gali kilti tik toks: kiek Ostermejeris šiuo atveju buvo išskirtinis ar pranašesnis, nes žinoma, kad savo parapijų kronikas rašė daug to meto Rytų Prūsijos dvasininkų. Antai Karaliaučiaus rūmų pamokslininkas, superintendentas, konsistorijos prezidentas, taip pat ir pirmasis Karališkosios vokiečių draugijos direktorius Johannas Jakobas Quandtas (1686–1772) turėjo sukaupęs 146-ias Rytų Prūsijos bažnyčių kronikas, kurias jam buvo susiuntę parapijų dvasininkai⁹⁷. Kraštą užklupusios negandos ir kariniai ekscesai (pvz., Septynerių metų karas, napoleonmetis) irgi bene geriausiai atspindėti dvasininkų rašytuose dienoraščiuose bei kronikose⁹⁸. Ir Kristijonas Donelaitis bažnytinėse knygose yra palikęs įvairių įrašų apie to laiko įvykius⁹⁹. Istorikas Waltheris Hubatschas nurodė per 30 archyve iki mūsų dienų išlikusių dvasininkų rašytų Prūsijos bažnyčių kronikų ar jų fragmentų¹⁰⁰. Tarp jų yra Geldapės, Gumbinės, Įsruties, Ragainės bei Tilžės. Deja, jų išlikę tik fragmentai – vieno ar kelių lapų. O štai Alensteino (vok. *Allenstein*, lenk. *Olsztyn*) bažnyčios kronika buvo 29, Gavaičių

⁹⁶ [Paul Schröder,] „Beschreibung der Stadt Goldap“, p. 77–113.

⁹⁷ Walther Hubatsch, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, p. 202.

⁹⁸ Antai žinomi Įsruties miesto bažnyčios kunigo Benedikto Friedricho Hahno (1703–1767), Gumbinės miesto pamokslininko Friedricho Pastenacio (1718–1770) Septynerių metų karo vaizdų aprašai: [Adolf Rogge,] „Der Schreibkalender des Erzpriester Hahn (Beiträge eines Augenzeugen zur Geschichte der russischen Invasion im Jahre 1757)“, in: *Altpreußische Monatsschrift*, 1883, Bd. 20, p. 644–651; [Xaver Hasenkamp,] „Aus einem Tagebuche“, in: *Die neuen Preussischen Provinzialblätter*, 1886, Bd. 11, p. 485–503. Aprašydamas Napoleono karų padarinius Rytų Prūsijos parapijomis, Hubatschas citavo Stockheimio kunigo parašytą bažnyčios kroniką: Walter Hubatsch, *op. cit.*, p. 251.

⁹⁹ Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija: K[ostas] Korsakas (pirmininkas) ir kt., Vilnius: Vaga, 1977, p. 537–544.

¹⁰⁰ Walther Hubatsch, *op. cit.*, p. 539–540.

(Geldapės aps.) – 62, o Löwenhageno (Karaliaučiaus aps.) – net 211 puslapių apimties. Bet vargu ar dėl to, kad dvasininkai rašė savo parapijų kronikas, bažnytinių knygų parašėse žymėjo pastabas, galėtume vadinti juos istorikais. Regis, kiekvienas atvejis reikalautų atskiro tyrimo. Galima tik numanyti, kad Ostermejerio parašyta Trepų parapijos kronika dėl autoriaus įdėtų didesnių pastangų ir galbūt gausiau panaudotų šaltinių (kurių, kaip jau minėta, jis nenurodė) išėjo kokybiškesnė ir tiko būti publikuojama Karališkosios vokiečių draugijos leidinyje. Suprantama, ne paskutinį vaidmenį suvaidino faktas, kad Ostermejeris pats buvo tos draugijos narys.

Pro akis nereikėtų praleisti ir to, kad šis išsamus Trepų parapijos aprašas greičiausiai laikytinas vienu iš pirmųjų (jei ne pačiu pirmuoju) pasakojimų apie parapijos istoriją. Ir jis neliko pamirštas – vėliau juo rėmėsi ne vienas praeities tyrėjas. Žinoma, kad šiuo Ostermejerio darbu rėmėsi kunigas ir kraštotyrininkas Adolfas Rogge (1827–1886) knygoje *Geschichte des Kreises und der Diocese Darkemen (Darkiemio apskrities ir diecezijos istorija, 1873)*¹⁰¹, apie kurią, beje, itin palankiai vėliau atsiliepė netgi vienas geriausių to meto Prūsijos istorijos specialistų Maxas Toeppenas (1822–1893)¹⁰². Ostermejerio surinkti duomenys apie Trepų parapijos istoriją pateko į plačius ir žinomus XIX a. pabaigos Prūsijos bažnyčių žinytus¹⁰³, išliko aktualūs ir vėlesnių laikų tyrėjams¹⁰⁴.

Panašūs publicisto, bet ne akademinio istoriko bruožai atsiskleidžia ir kitame Ostermejerio rašinyje apie Rytų Prūsijos lietuviškas parapijas „Ueber die ostpreussischen Kirchen, in welchen Gottesdienst in littauischer Sprache gehalten wird“ („Apie Rytų Prūsijos bažnyčias, kuriose laikomos pamaldos lietuvių kalba“)¹⁰⁵.

¹⁰¹ [Adolf Rogge,] *Geschichte des Kreises und der Diocese Darkemen von Adolf Rogge, Pfarrer in Darkemen*, Darkemen: Druck und Verlag von M. Glaser, 1873, p. 111, 126–127 ir kt.

¹⁰² [Max Toeppen,] „Geschichte des Kreises und der Diocese Darkemen von Adof Rogge. Darkemen, Verlag von M. Glaser. 1873“, in: *Alpreussische Monatsschrift*, 1875, Bd. 1, H. 12, p. 172–173.

¹⁰³ [Agathon Harnoch,] *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg: Druck und Verlag von S. Nipkow, 1890, p. 271–272; [Adolf Boetticher,] *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen, H. V: Litauen: Die Bau- und Kunstdenkmäler in Litauen*, Königsberg: Kommissionsverlag von Bernh. Eichert, 1895, p. 151–152.

¹⁰⁴ Plg. *Jurgis Lebedys, Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956, p. 18–19.

¹⁰⁵ [Gottfried Ostermeyer,] „Ueber die ostpreussischen Kirchen, in welchen Gottesdienst in littauischer Sprache gehalten wird“, in: *Preussisches Archiv*, 1795, Bd. 1, H. 6, p. 342–354, 380–402.

Bendrais bruožais, nesileisdamas į smulkmenas, taip pat nesivargindamas nurodyti šaltinių, jis aptarė lietuvių ir jų kalbos raidą nuo Vokiečių ordino laikų iki savo gyvenamo laikotarpio. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad daug kur neišlaikytas nešališkumo principas, pasakojimas neretai primena parapijiečių sielomis susirūpinusio dvasininko moralizavimą, emocingą priekaištų sakymą, trūksta objektyvaus faktų konstatavimo – be papildomų šališkų ar emocingų vertinimų. Todėl nestebina priekaištai Vokiečių ordinui dėl neveiklumo, kad jis labiau rūpinosi savo nauda negu lietuvių sielovada ar jų kalba. Esą *kriekščionybė* Ordino laikais buvusi tik tuščias pavadinimas, nes visas kraštas skendėjęs pagonybėje. Visiškai suprantama, jog daug liaupsių skirta kunigaikščiui Albrechtui bei vélesniems Prūsijos valdovams, nes jie daug nuveikę dėl lietuvių kalbos, kad ji skambėtų bažnyčiose, pasirodytų lietuviškų raštų. Pasak Ostermejerio, tikra gėda, kai vienas pasaulietis kunigaikštis (turimas galvoje Albrechtas) lietuvių sielovados reikalui padarė daugiau negu visi Ordino vienuoliai. Reikia pasakyti, kad Ostermejeris šiuo požiūriu nebuvo išskirtinis – tokia Ordino valstybės, jo veiklos kritika buvo būdinga to meto istoriografijai¹⁰⁶. Apskritai susidaro įspūdis, kad Ostermejeris, remdamasis išskirtinai vien Arnoldto Prūsijos bažnyčios istorijos veikalais *Kurzgefaßte Kirchengeschichte des Königreichs Preußen (Trumpa Prūsijos Karalystės Bažnyčios istorija, 1769)* ir *Kirchenrecht des Königreichs Preußen (Prūsijos Karalystės Bažnyčios teisė, 1771)*, referavo ir išryškino vienintelę jam svarbią liniją – visa, kas susiję su lietuviais ir jų kalba. Trūksta gilesnio, o svarbiausia – savarankiškesnio autoriaus įdirbio ir naujesnių, originalesnių įžvalgų. Galiausiai, kalbėdamas apie savo gyvenamą laikotarpį, jis negailėjo patarimų ir pamokymų, kaip kunigams užsitikrinti parapijiečių pagarbą, kaip tinkamai vykdyti sielovados veiklą ir pan. Šioje vietoje labai aiškiai matyti, kaip Ostermejerį tyrėją nustelbia Ostermejeris dvasininkas.

Kitame straipsnyje „Ueber die Schullehrer bei den Kirchen in unserm Littauen“ („Apie mokytojus prie mūsų Lietuvos bažnyčių“) Ostermejeris apžvelgė savo gyvenamo ir kiek ankstesnio laikotarpio mokyklų bei mokytojų, taip pat ir liaudies švietimo raidą Prūsijos Lietuvoje¹⁰⁷. Atskleidė mokytojų

¹⁰⁶ Plg. Wolfgang Neugebauer, *op. cit.*, p. 8.

¹⁰⁷ [Gottfried Ostermejer,] „Ueber die Schullehrer bei den Kirchen in unserm Littauen“, in: *Preussisches Archiv*, 1798, Bd. 2, H. 9, p. 430–453.

kvalifikacijos ir jiems keliamų reikalavimų pokyčius, akcentavo Prūsijos valdžios pastangas dėl pavaldinių švietimo, parapijiečių požiūrio į mokyklą keitimąsi. Galiausiai aprašė mokytojų pareigas, jų gyvenimo ir darbo sąlygas, santykius su kunigais ir kt. Ostermejeris citavo Theodoro Lepnerio (1633–1691) knygą *Der Preusche Littauer (Prūsų lietuviai, 1744)*, senesnių pažįstamų kunigų atsiminimus, rėmėsi savo paties patirtimi. Šis Ostermejerio straipsnis irgi laikytinas gerokai nutolusiu nuo mokslinių įžvalgų – tai labiau nesudėtingas retrospektyvinis žvilgsnis į netolimą praeitį, kuri susiejama su autoriaus gyvenamuoju laikotarpiu.

Reikėtų priminti, kad tokie apžvalginiai, referuojamieji straipsniai, netgi jei juose ne visada buvo gvildenamos praeities, o neretai tik esamo laikotarpio problemos, buvo dažni ir mielai spausdinami *Preussisches Archiv* numeriuose¹⁰⁸. Tad jei vertintume Ostermejerio kaip istoriko gabumus remdamiesi vien šiomis publikacijomis, jį galėtume laikyti ne daugiau negu intelektualiu publicistu, pasiskaičiusiu istorijos veikalų ir bandžiusiu labiau mėgėjiškai negu moksliai rašyti istorijos temomis. Kita vertus, reikia pažymėti, kad šios pastangos neliko nepastebėtos – jo surinktą informaciją vertino vėlesni tyrėjai ir ji buvo įtraukta į tolesnę mokslo apyvartą.

IŠVADOS

Atsakymas į klausimą, ar Ostermejerį reikėtų laikyti istorijos diletantu, negali būti vienareikšmiškas ir kategoriškas. Visų pirma iki XIX a. pradžios istorija nebuvo susiformavusi nei kaip mokslas, nei kaip akademinė disciplina, taigi profesionalūs istorijos tyrėjai – mokslininkai – nebuvo rengiami. Praeities tyrimų ėmėsi teologija, teisė, klasikinės kalbas studijavę asmenys, tad formaliai nė vienas žymesnis istorijos tyrėjas, parašęs nors ir monumentalių istorijos veikalų, iki XVIII a. pabaigos negalėtų būti vadinamas profesionaliu istoriku. Visi jie tam tikra prasme gali būti laikomi diletantais – tik vieni labiau mokslieški, kiti mažiau.

Ostermejeris pats save aiškiai apibūdino kaip istorijos diletantą, nelaikė savęs istorijos tyrėju mokslininku – jam praeities tyrimai buvo tik viena iš mėgiamų intelektualių veiklos rūšių. Diletantu jį vadino jo tyrimų išvadoms

¹⁰⁸ Plg. [M. Hoffmann,] „Ueber das Preussische Mühlwesen“, in: *Preussisches Archiv*, 1797, Bd. 1, H. 2, p. 87–116.

nepritarę oponentai. Kita vertus, Ostermejerio pastangas ir rezultatus palankiai vertino to laikotarpio autoritetingi istorijos žinovai: Danielius Heinrichas Arnoldtas, Georgas Christophas Pissanski's, Ludwigas von Baczko, Georgas Ernstas Sigismundas Hennigas ir kiti. Apie Ostermejerio tyrimų pripažinimą liudijo ir jo darbų įtraukimas į to laikotarpio žinytus.

Moksliškumo požiūriu Ostermejerio darbai vertintini nevienodai. Tęstiniuose leidiniuose publikuoti istorijos straipsniai labiau primena kraštotyros tekstus, juose maža mokslo tyrimams būdingų požymių. Visai kitokio lygio praeities tyrėjo paveikslas atsiskleidžia atskiramis knygomis publikuotuose veikaluose: *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (Marienwerder, 1775), *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preußen* (Königsberg und Leipzig, 1780) ir *Erste Littauische Liedergeschichte* (Königsberg, 1793). Juose išryškėja kritiškas Ostermejerio požiūris į šaltinius, nepasitikėjimas autoritetingų autorių teiginiais, pretenzijos tuos teiginius revizuoti ir pan. Aiškiai suformuluoti tyrimų tikslai, nuoseklus dėstymas ir darbo struktūra, argumentuoti ir pagrįsti teiginiai – sudaro mokslo veikalams būdingą įspūdį. Kita vertus, kai kuriais atvejais operuojama pernelyg menku istoriografinės literatūros ir pirminių šaltinių kiekiu. Dažnai neišlaikomas mokslo veikalams reikiamas santūrumas, ne kartą prasiveržia emocingas polemisis stilius ir mokslo darbui netinkamos frazės. Nemaža priekaištų galima pasakyti ir dėl metodologijos klaidų. Nors Ostermejeris į praeities tyrimus sėkmingai įtraukė tokius kalbotyros elementus kaip etimologija, bet ėmė per daug ja pasikliauti ar daugelį istorinių dalykų siekė paaiškinti remdamasis vien tik ja. Apskritai jo darbuose matyti nemažai moksliškumo apraiškų, tačiau lygiai tiek pat galima rasti ir tyrėjų mėgėjui, arba, kitaip tariant, diletantui, būdingų bruožų.

Tenka konstatuoti, kad Ostermejerio tyrimai didesnės įtakos baltų etnogenezės ir religijotyros istoriografijai tuo metu nepadarė ir nesulaukė platesnio panaudojimo mokslo darbuose. Šių laikų religijos ir mitologijos tyrėjų istoriografijoje jo tyrimais irgi remiamasi epizodiškai ir negausiai.

Daugelyje Ostermejerio veikalų aiškiai pastebimas daugiasluoksnis tyrėjo paveikslas: istorikas, kalbininkas, teologas (dvasininkas). Dažnai vyksta aki-vaizdžios varžybos tarp Ostermejerio istoriko ir Ostermejerio kalbininko. Todėl ši aplinkybė verčia kelti klausimą, ar Ostermejerį apskritai galima vertinti vien kaip istoriką atsiejant jį nuo kalbininko. Gal apie jį reikėtų kalbėti kaip savo laiką aplenkusį kultūros istoriką, turėjusį ryškių tarpdalykinio tyrėjo bruožų?

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- ALEKNAVIČIENĖ ONA, „Gotfrydo Ostermejerio knygos *Erste Littauische Liedergeschichte* (1793) viešinimas ir vertinimas periodiniuose XVIII amžiaus leidiniuose: prenumeratos skelbimas (1792), anotacija (1793), recenzija (1798)“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 42: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai II*, 2016, p. 169–212.
- ALEKSANDRAVIČIUS, EGIDIJUS, „Juozapo Ignaco Kraševskio fenomenas“, in: Egidijus Aleksandravičius, *Praeitis, istorija, istorikai: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vaga, 2000.
- APPLEBY JOYCE, HUNT LYNN, JACOB MARGARET, *Tiesos sakymas apie istoriją*, Vilnius: Margi raštai, 1998.
- [ARNODT DANIEL HEINRICH,] *D. Daniel Heinrich Arnolds, Königlichen Preußischen Oberhofpredigers und Consistorialraths, kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreußen gestandenen Predigern. Herausgegeben von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Pfarrer in Arnau, Königsberg: bey Gottlieb Lebrecht Hartung, 1777.*
- [BACZKO LUDWIG VON], *Geschichte meines Lebens von Ludwig v. Baczko*, Bd. 2, Königsberg: Auf Kosten der Erben des Verfassers (In Commission bei Aug. Wilh. Unzer), 1824.
- BALSYS RIMANTAS, *Lietuvių ir prūsų dievai, deivės, dvasios: nuo apeigos iki prietaro*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010.
- [BENDER JOSEPH,] „Zur altpreussischen Mythologie und Sittengeschichte“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, 1867, Bd. 4, p. 1–27, 97–135.
- BENSE GERTRUD, „*Gedojam tau – Wir singen dir*“: *Zur Textgeschichte der preußisch-litauischen Gesangbücher im 18. Jahrhundert*, (*Hallesche Sprach- und Textforschung*, 8), Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 2001.
- BIRŽIŠKA VACLOVAS, *Aleksandrynas: Senujų lietuvių rašytojų rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: XVIII–XIX amžiai, Vilnius: Sietynas, 1990.
- [BOETTICHER ADOLF,] *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen, H. V: Litauen: Die Bau- und Kunstdenkmäler in Litauen*, Königsberg: Kommissionsverlag von Bernh. Eichert, 1895.
- [BOROWSKI LUDWIG ERNST,] „Ueber die in Preussen anfänglich schnelle Verbreitung des Luthertums und den späterhin wieder aufkeimenden Hang zum Katholicismus“, in: *Preussisches Archiv*, 1792, Bd. 1, H. 1, p. 30–74;
- BREISACH ERNST, *Historiography: Ancient, Medieval and Modern*, Chicago: The University of Chicago Press, 2007.
- CITAVIČIŪTĖ LIUCIJA, „Karaliaučiaus karališkosios vokiečių draugijos reikšmė prūstistikos ir lituanistikos tyrimams XVIII amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2008, kn. 26, p. 273–294.
- CITAVIČIŪTĖ LIUCIJA, „Gotfrydas Ostermejeris – pirmasis lietuvių literatūros istorikas, poezijos teoretikas ir kritikas“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *Rinktiniai raštai*,

- parengė ir išvertė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 24–44.
- DONELAITIS KRISTIJONAS, *Raštai*, redakcinė komisija: K[ostas] Korsakas (pirmininkas) ir kt., Vilnius: Vaga, 1977.
- [FALK], „Versuch einer Geschichte der Cathedralschule zu Königsberg in Ostpreussen“, in: *Preussisches Archiv*, 1798, Bd. 1, H. 1, p. 29–42.
- GEIGER LUDWIG, „Kotzebue, August von“, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 16, Leipzig: Duncker & Humblot, 1882, p. 772–780.
- GERULAITIENĖ VILIJJA, „Gotfrydas Ostermejeris ir jo lituanistiniai rankraščiai“, in: *Keturi Gotfrydo Ostermejerio rankraščiai*, parengė Vilija Gerulaitienė, (*Historiae Lituaniae fontes minores*, III), Vilnius: Žara, 2002, p. 7–20.
- GIESEBRECHT WILHELM, „Zur Charakteristik der heutigen Geschichtsschreibung in Deutschland“, in: *Historische Zeitschrift*, 1859, Bd. 1, H. 1, p. 1–17.
- GINEITIS LEONAS, *Prūsiškasis patriotizmas ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Pradai, 1995.
- [GOLDBECK JOHANN FRIEDRICH,] *Litterarische Nachrichten von Preußen. Herausgegeben von J. F. Goldbeck, Feldprediger des Königl. Preuß. Regiments von Rohr zu Graudenz in Westpreußen*, Berlin: In Kommißion bey des Verfaßers Freunden in und außer Preußen, 1781.
- [GOLDBECK JOHANN FRIEDRICH,] *Litterarische Nachrichten von Preußen. Zweiter Theil. Herausgegeben von J. F. Goldbeck Feldprediger des Königl. Preuß. Regiments von Rohr zu Graudenz in West=Preussen*, Leipzig und Dessau: Bei dem Verfasser und in der Buchhandlung der Gelehrten, 1783.
- HACKMANN JÖRG, „Tautinių santykių Rytų ir Vakarų Prūsijoje problema vokiečių istoriografijoje“, in: *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos*, atsakingasis redaktorius Alvydas Nikžentaitis, (*Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 8), Klaipėda: Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 2001, p. 149–158.
- [HAMBERGER GEORG CHRISTOPH, MEUSEL JOHANN GEORG,] *Das gelehrte Teutschland oder Lexicon der jetz lebenden teutschen Schriftsteller*, Bd. 5, Lemgo: Meyer, 1776.
- HÄNTZSCHEL HILTRUD, „Kotzebue, August von“, in: *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 12, Berlin: Duncker & Humblot, 1979, p. 624–625.
- [HARNOCH AGATHON,] *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in den Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg: Druck und Verlag von S. Nipkow, 1890.
- [HASENKAMP XAVER,] „Aus einem Tagebuche“, in: *Die neuen Preussischen Provinzialblätter*, 1886, Bd. 11, p. 485–503.
- [HENNIG GEORG,] „Lebens- und Regierungs-Geschichte des ein und zwanzigsten Hochmeisters Conrad von Wallenrod“, in: *Preussisches Archiv*, 1791, Bd. 1, H. 1, p. 4–30.
- [HENNIG ABRAHAM ERNST,] „Ueber den Ursprung und Verwandtschaften der Lett. Sprache“, in: *Preussisches Archiv*, 1797, Bd. 1, H. 1, p. 35–57.
- [HENNIG GEORG ERNST SIGISMUND,] *Preußisches Wörterbuch, worinnen nicht nur die in Preußen gebräuchliche eigenthümliche Mundart und was sie sonst mit*

- der niedersächsischen gemein hat, angezeigt, sondern auch manche in preußischen Schriftstellern, Urkunden, Documenten und Verordnungen vorkommende veraltete Wörter, Redensarten, Gebräuche und Alterthümer erklärt werden, im Namen der Königlich Deutschen Gesellschaft zu Königsberg herausgegeben von G. E. S. Hennig, Königl. Preuß. Kirchen- und Schulenrath, Pfarrer im Lobnicht, Aufseher der v. Wallenrodschen Bibliothek, und Direktor der Königl. deutschen Gesellschaft, Königsberg: in Commiſion in der Dengelschen Buchhandlung, gedruckt bey D. E. Kanter, Königl. Hofbuchdrucker, 1785.
- [HOFFMANN M.,] „Ueber das Preussische Mühlwesen“, in: *Preussisches Archiv*, 1797, Bd. 1, H. 2, p. 87–116.
- HUBATSCH WALTHER, *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*, Bd. 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968.
- JÄHNIG BERNHART, „Historiker der Albertus-Universität Königsberg im 19. Jahrhundert“, in: *Die Albertus-Universität und ihre Professoren: Aus Anlaß der Gründung der Albertus-Universität vor 450 Jahren*, herausgegeben von Dietrich Rauschnig, Donata v. Neree, (*Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg*, 26), Berlin: Duncker & Humblot, 1995, p. 221–244.
- JÄHNIG BERNHART, „Königsberger Universität für Geschichte im Jahrhundert der Aufklärung“, in: *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, herausgegeben von Hanspeter Marti, Manfred Komorowski, Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 2008, p. 319–344.
- Keturi Gotfrydo Ostermejerio rankrašėiai*, parengė Vilija Gerulaitienė, (*Historiae Lituaniae fontes minores*, III), Vilnius: Žara, 2002.
- KREGŽDYS ROLANDAS, „Gotfrydo Ostermejerio *Kritischer Beytrag zur Altpreussischen Religionsgeschichte* (1775) mitonimų etimologiniai svarstymai“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 41: *Gotfrydo Ostermejerio lituanistinio paveldo tyrimai I*, 2016, p. 83–114.
- LEBEDYS JURGIS, *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- Lietuvių mitologija*, t. 1–3, sudarė Norbertas Vėlius, Gintaras Beresnevičius, Vilnius: Mintis, 1995–2004.
- MATULEVIČIUS ALGIRDAS, „Prabaltų ir baltų etnogenezė, arba provincijos kunigas sukritikuoja Halės universiteto profesorių“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *Rinkiniai raštai*, parengė ir išvertė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 10–23.
- MICHELINI GUIDO, *Mažosios Lietuvos giesmynų istorija: nuo Martyno Mažvydo iki XIX a. pabaigos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009.
- NEUGEBAUER WOLFGANG, „Preussen in der Historiographie. Epochen und Forschungsprobleme der Preussischen Geschichte“, in: *Handbuch der preussischen Geschichte*, Bd. 1: *Das 17. und 18. Jahrhundert und Grosse Themen der Geschichte Preussens*, herausgegeben von Wolfgang Neugebauer, Berlin-New York: Walter de Gruyter, 2009, p. 7–109.
- NORKUS ZENONAS, *Istorika: Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996.

- OSTERMEJERIS GOTFRYDAS, *Rinkiniai raštai*, parengė ir išvertė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] *Gottfried Ostermeyers, Pastors zu Trempen im Amte Nordenburg. kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte*, Marienwerder: in der Königl. Westpreuß. Hofbuchdruckerey bey Johann Jacob Kanter. 1775.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] *Gottfried Ostermeyers, Predigers bey der Kirche zu Trempen, Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen, nebst angehängter kritischen Untersuchung deßen, was von ihrem Ursprunge der ohnlängst zu Halle verstorbene Professor Herr Iohann Thunmann in einer besondern Schrift hat behaupten wollen, und einer Ehrenrettung wider den Berlinischen Oberconsistorialrath Herrn D. Anton Friedrich Büsching in der Vorrede*, Königsberg und Leipzig: bey Gottlieb Lebrecht Hartung, 1780.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] *Erste Littauische Liedergeschichte, ans Licht gestellet von Gottfried Ostermeyer, der Trempenschen Gemeine Pastore seniore und der Königl. Deutschen Gesellschaft zu Königsberg Ehrenmitglied*, Königsberg: gedruckt mit Driestischen Schriften, 1793.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] „Historische Nachrichten vom Trempenschen Kirchspiel“, in: *Preussisches Archiv*, 1793, Bd. 2, H. 7, p. 521–551; Bd. 2, H. 8, p. 579–584.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] „Ueber die ostpreussischen Kirchen, in welchen Gottesdienst in littauischer Sprache gehalten wird“, in: *Preussisches Archiv*, 1795, Bd. 1, H. 6, p. 342–354, 380–402.
- [OSTERMEYER GOTTFRIED,] „Ueber die Schullehrer bei den Kirchen in unserm Litauen“, in: *Preussisches Archiv*, 1798, Bd. 2, H. 9, p. 430–453.
- [PISANSKI GEORG CHRISTOPH,] *Pisanski's Entwurf einer preussischen Literärgeschichte in vier Büchern. Mit einer Notiz über den Autor und sein Buch, herausgegeben von Rudolf Philippi*, Königsberg: Verlag der Hartungschens Druckerei, 1886.
- [ROGGE ADOLF,] „Der Schreibkalender des Erzpriester Hahn (Beiträge eines Augenzeugen zur Geschichte der russischen Invasion im Jahre 1757)“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, 1883, Bd. 20, p. 644–651.
- [ROGGE ADOLF,] *Geschichte des Kreises und der Dioecese Darkemen von Adolf Rogge, Pfarrer in Darkemen*, Darkemen: Druck und Verlag von M. Glaser, 1873.
- [SCHRÖDER PAUL,] „Beschreibung der Stadt Goldap“, in: *Preussisches Archiv*, 1791, Bd. 1, H. 2, p. 77–113.
- [THUNMANN JOHANN,] *M. Johann Thunmanns, ordentlichen Lehrers der Beredsamkeit und der Philosophie auf der Universität zu Halle, Untersuchungen über die alte Geschichte einiger Nordischen Völker. Mit einer Vorrede herausgegeben von D. Anton Friedrich Büsching, Königl. Preuß. Oberconsistorialrath, auch Director des Gymnasii im grauen Kloster zu Berlin*, Berlin: Im Verlag der Buchhandlung der Realschule, 1772.
- [TOEPPEN MAX,] „Geschichte des Kreises und der Diöcese Darkemen von Adof Rogge. Darkemen, Verlag von M. Glaser. 1873“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, 1875, Bd. 2, H. 12, p. 172–173.
- VANAGAS VYTAUTAS, „Gotfrydas Ostermejeris pirmasis lietuvių literatūros istorikas“, in: *Literatūra ir kalba*, 1961, t. 5, p. 395–431.

- VĒLIUS NORBERTAS, „Gotfrydas Ostermejeris – lietuvių mitologijos tyrinėtojas“, in: Gotfrydas Ostermejeris, *Rinktiniai raštai*, parengė ir išvertė Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 5–9.
- VĒLIUS NORBERTAS, „Gotfridas Ostermejeris“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 4, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 62–63.
- WAITZ GEORG, „Falsche Richtungen“, in: *Historische Zeitschrift*, 1859, Bd. 1, H. 1, p. 17–28.

Should Gottfried Ostermeyer Be Considered an Amateur Historian?

S u m m a r y

The paper focuses on historical studies by Gottfried Ostermeyer (1716–1800) with the aim of assessing the extent of amateurishness and scholarship in his historical works. The emergence of history as a field of study and as a separate discipline and of the issue of whether the scholars into the past of the Epoch of Enlightenment can be seen as professional historians are also addressed. The author attempts to assess Ostermeyer's works against the general background of the studies into the past in Prussia during the particular period and to determine how his works were engaged in the academic circulation by scholars of later times and to what extent his works are relevant to present-day researchers.

Before the early nineteenth century, history had not been formed as a field of study and as an academic discipline. It means that professional history researchers and scholars were not trained. The past used to be investigated by persons who had studied theology, law, or Classical languages, thus, formally, none of the prominent history researchers, even if they had written outstanding historical works by the end of the eighteenth century, could be referred to as professional historians. To a certain extent, they all can be seen as amateurs, some of them more scholarly than others. Ostermeyer described himself as an amateur historian, which shows he did not consider himself an academic history scholar: to him, studies into the past were just one of favourite intellectual activities. His opponents, who disagreed with conclusions of his research, called him an amateur as well.

From the point of view of scholarship, Ostermeyer's works received mixed opinions. Historical papers published in continuous publications resemble texts of local lore studies that fulfil hardly any criteria of an academic work. However, a researcher of quite a different calibre figures in the works that were published as separate books: *Kritischer Beytrag zur Altpreußischen Religionsgeschichte* (A Critical History of the Old Prussian Religion; Marienwerder, 1775), *Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preußen* (Thoughts on the Old Inhabitants of the Prussian Land; Königsberg und Leipzig, 1780), and *Erste Littauische Liedergeschichte* (The First History of Lithuanian Hymns; Königsberg, 1793). They highlight Ostermeyer's critical approach to sources, his mistrust in the arguments of authoritative authors, the claims to revise them, and the like. Clearly defined research objectives, a consistent presentation and structure of the work,

well-founded and justified arguments create the impression of scholarliness. On the other hand, in some instances the amount of historiographical and primary sources is too scarce, the restraint necessary for academic works is quite often not maintained and from time to time the emotional polemic style and phrases inconsistent with the academic style burst out; also, a fair amount of methodological blunders is observed. In general, Ostermeyer's works contain considerable elements of the academic approach, which are, nonetheless, outbalanced by qualities characteristic of an amateur researcher, or a dilettante.

Ostermeyer successfully engages linguistic elements, in particular etymology, in his historical studies, but then he starts to depend on them too much and to explain many historical aspects exclusively through etymology. The portrait of Ostermeyer as a researcher is of many layers: he is a historian, a linguist, and a theologian. Quite often a tangible rivalry between Ostermeyer-historian and Ostermeyer-linguist is felt. It is this factor that makes one raise the question whether Ostermeyer can in general be treated as a historian alone, without associations with the linguist. It would probably be most accurate to describe him as a cultural historian who was ahead of his time and who displayed prominent qualities of an interdisciplinary researcher.